

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

ROMOS KATALIKŲ DVASININKŲ SOCIALINIS MOBILUMAS (PO 1863–1864 M. SUKILIMO – IKI XX A. PRADŽIOS)

Socialinis mobilumas kaip tyrimo instrumentas naudojamas socialinių struktūrų tyrimuose suvokiant ir įvardijant šio žiūros kampo privalumus ir ribotumus¹. Vartojamos horizontalaus ir vertikalios socialinio mobilumo sąvokos. Pirmasis reiškiasi mobilumu luomo / socialinės grupės viduje, antrasis rodo peržengtas esamo luomo / socialinės grupės ribas, patekimą į kito socialinio statuso grupę. Aukštas socialinis mobilumas būdingas modernioms visuomenėms, todėl darome prielaidą, kad dvasininkų socialinio mobilumo analizė, jo kismo fiksavimas / nefiksavimas leistų visapusiškiau įvertinti visuomenės modernėjimo procesą, dvasininkų vietą jame, papildytų dvasininkų luomo funkcionavimo visuomenėje po 1863–1864 m. sukilimo vaizdą.

Šio tyrimo tikslas – analizuoti Romos katalikų dvasininkų luomo asmenų socialinio mobilumo raišką ir tam įtaką dariusius veiksnius laikotarpiu po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios. Tyrimo erdvė – Vilniaus ir Žemaičių (Telšių)² vyskupijos.

Istoriografija. Romos katalikų dvasininkų luomas XIX a. Rusijos imperijoje – socialinė struktūra su jai būdingu narių socialiniu mobilumu. Jį lėmė Bažnyčios tradicija, reguliavo valstybės įstatymai. Tyrimų, kuriuose konkrečiai būtų nagrinėjamas Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijose XIX a. antrojoje pusėje, nėra daug. Tačiau tiksliau būtų pasakyti, kad kone visuose Katalikų Bažnyčios bei dvasininkijos padėtyje XIX a. Lietuvoje nagrinėjančiuose tyrimuose³ aptiktume

¹ H. Kaelble, Social Mobility, *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*, ed. P. N. Stearns, New York, 2001, p. 19–26.

² Dvigubas – Žemaičių (Telšių) vyskupijos (ir seminarijos) pavadinimas fiksuotas 1847 m. Apaštalo Sosto ir Rusijos susitarime. 1865 m. seminariją iš Varnių perkėlus į Kauną jos pavadinimas nepasikeitė. Atkreipiame dėmesį, kad išnašose paliksime šaltinyje vartojamą variantą.

³ Nesikartosime apžvelgdami tokio pobūdžio istoriografiją. Į ją atkreipėme dėmesį ankstesniuose tyrimuose: V. Žaltauskaitė, Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės

ir socialinį mobilumą charakterizuojančių įžvalgų, nors išsamios analizės stinga. Edgaras Petkevičius, analizuodamas Katalikų Bažnyčios teisinę padėtį 1863–1904 m. Lietuvoje, palietė ir socialinio mobilumo aspektą – kunigų skyrimą, atleidimą iš pareigų⁴. Vertinga kanonų teisės veikimo / neveikimo analizė imperinės politikos kontekste. Su kai kuriomis tyrime pateikiamomis išvadomis galima sutikti, tačiau darbe pristingama tikslumo, per daug generalizuojama vienos vyskupijos situacija, neaptariama valdžios reglamentacinių priemonių dinamika.

Analizuojant XIX a. Lietuvos visuomenės socialinę struktūrą, inteligentijos formavimąsi, profesionalizaciją⁵ nagrinėti ar bent paminėti ir dvasininkų luomo formavimosi aspektai⁶. Rimantas Vėbra, analizuodamas lietuvių inteligentijos formavimosi problemą, aptarė šį klausimą detaliau, jį siejo su švietimo sistemos raida⁷, taigi atkreipė dėmesį į politines aplinkybes. Tamara Bairašauskaitė nurodė komplikotas luomo formavimosi sąlygas, nedetalizuodama katalikų dvasininkų luomo formavimosi⁸. Yra nagrinėtos sociopolitinės sąlygos realizuoti dvasininko pašaukimą⁹, atkreiptas dėmesys į visuomenės religingumo faktorių¹⁰.

Dvasininkų luomo (Stačiatikių Bažnyčios) Rusijos imperijoje kismo analizę pateikė Gregory L. Freezas. Jis lygino stačiatikių ir katalikų dvasininkų luomo formavimąsi XIX a.¹¹ Būtent šis mokslininkas atkreipė dėmesį, kad ir XIX a. poreforminėje Rusijoje luomai išliko reikšmingi, ir tai buvo sąmoningos valdžios politikos dalis¹².

valdžios retorikoje ir praktikoje (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš. – XX a. pradžioje) (str. I dalis), *Lietuvos istorijos metraštis 2011 metai*. 2, 2012, p. 69–80; V. Žaltauskaitė, Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė. Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijose (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios), ten pat, *2013 metai*. 2, 2014, p. 118–119.

⁴Kun. E. Petkevičius, Katalikų Bažnyčios teisinė padėtis 1863–1904 m. Lietuvoje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* (toliau – *LKMAM*), t. 27, 2005, p. 157–162.

⁵*Lietuvos istorija*, t. 8, d. I: T. Bairašauskaitė, Z. Medišauskienė, R. Miknys, *Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*, Vilnius, 2011, p. 322–328.

⁶T. Balkelis, *Moderniosios Lietuvos kūrimas*, iš anglų kalbos vertė Ž. Bieliauskas, Vilnius, 2012, p. 51.

⁷R. Vėbra, Nacionalinės inteligentijos formavimasis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje, *Istorija*, t. 7, 1965, p. 95; R. Vėbra, *Lietuvių visuomenė XIX a. antrojoje pusėje*, Vilnius, 1990.

⁸T. Bairašauskaitė, Dvasininkai, *Lietuvos istorija...*, p. 322, 325.

⁹V. Žaltauskaitė, Luomas ir etniškumas dvasininkų rengimo reformų projektuose: XIX a. paskutiniai dešimtmečiai, *LKMAM*, t. 20, 2002, p. 197–213.

¹⁰V. Žaltauskaitė, „Matyti mane kunigu“. Katalikų dvasininko karjera: motyvai pasirinkti ir galimybės realizuoti XIX a. antroje pusėje, ten pat, t. 38, 2014, p. 87–101.

¹¹G. L. Freeze, *The Parish Clergy in Nineteenth-Century Russia. Crisis, Reform, Counter-Reform*, Princeton, New Jersey, 1983, p. 149.

¹²Г. Л. Фриз, Сословная парадигма и социальная история России, *Американская русистика. Вехи историографии последних лет. Императорский период*, Самара, 2000, с. 121–162.

Verta paminėti tyrimus, kurie leidžia aiškiau kontekstualizuoti socialinio mobilumo aspektus XIX a. Lietuvoje, nors chronologiškai ar geografiškai nėra skirti šiai tyrimo erdvei. Jie svarbūs metodologiniu, analitiniu požiūriu. Paminėčiau Redos Bružaitės¹³, Liudo Jovaišos¹⁴, Mečislovo Jučo¹⁵, Vaidos Kamuntavičienės¹⁶ tyrimus, kuriuose, be kita ko, aiškinta *jus patronatus* tradicija, ilgą laiką lėmusi pareigybių Bažnyčioje užėmimą. Rolando Prejso tyrime įvardyta Lenkijos Karalystėje XIX a. antroje pusėje galiojusi dvasininkų skyrimo tvarka¹⁷. Witoldas Jemielity šį aspektą Lenkijos Karalystės Bažnyčioje tyrinėjo plačiau¹⁸.

Vertikalusis mobilumas. Romos katalikų dvasininkų luomas formavosi iš įvairių luomų asmenų, įgijusių specialųjį išsilavinimą, patyrusių ir lavinusių pašaukimą, rankų uždėjimu pašvęstų tarnystei¹⁹. Taigi, vertikalusis socialinis mobilumas tarsi *a priori* yra būdingas Romos katalikų dvasininkų luomui. XIX a. pastebima šio luomo demokratėjimo tendencija, o XIX a. paskutiniais dešimtmečiais ji itin ryški, tačiau nesietina su sąmoninga valdžios politika²⁰. Dvasininko karjera dar nebuvo visiškai praradusi vertės ir visuomenės tradicinio elito – bajorijos – vertybių skalėje, tačiau akivaizdu, kad tradicija šeimoje turėti dvasininką²¹ iš bajoriškos socialinės aplinkos slinkosi į valstietiškąją. Augo skaičius asmenų, į dvasininkų luomą patenkančių ne iš aukštojo luomo – kilmingųjų, bajorijos, o iš miestiečių, valstiečių²². Pastariesiems dvasininkų luomo

¹³ R. Bružaitė, Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapiinė dvasininkija XV–XVI a. trečiame ketvirtyje. Daktaro disertacija, Vilnius, 2012; <<http://vddb.laba.lt/obj/LT/OeLABA-0001:E.02~2012-D...>> [žiūrėta 2014 10 15].

¹⁴ L. Jovaiša, Vyskupas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. Ališauskas ir kt., Vilnius, 2001, p. 763–784.

¹⁵ M. Jučas, Patronato teisė LDK. Jos reikšmė kultūros ir religijos srityse, *Kultūros barai*, 1993, nr. 5, p. 54–56; M. Jučas, Lietuvių parapijų fundacijos XV–XVIII a. (Vilniaus vyskupija), *LKMAM*, t. 26, 2005, p. 19; M. Jučas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius, 2007, p. 99–106.

¹⁶ V. Kamuntavičienė, L. Šinkūnaitė, *Apytalaukio parapija: mikrobendruomenės istorija*, Kaunas, 2012; V. Kamuntavičienė, *Katalikų bažnyčios ir visuomenės santykiai Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje XVII a. antroje pusėje*, Kaunas, 2008.

¹⁷ R. Prejs, OFMCap, *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864–1918. Studium prozopograficzne*, Lublin, 2012, s. 42–45.

¹⁸ Ks. W. Jemielity, Mianowanie i przenoszenie księży w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 34, z. 4, 1987, s. 37–84; Ks. W. Jemielity, Obsada stanowisk kościelnych w Królestwie Polskim do powstania styczniowego, *Prawo Kanoniczne*, 43, nr. 3–4, 2000, s. 351–385; Ks. W. Jemielity, Rezydencja duchownych w Królestwie Polskim, ten pat, nr. 3–4, 2001, p. 185–205.

¹⁹ H. Vogrimer, *Naujasis teologijos žodynas*, Kaunas, 2003, p. 160.

²⁰ В. Жалтаускайте, Имперская власть и Римско-католические духовные семинарии после 1863 г., *Ab Imperio*, nr. 4, 2012, с. 176–178.

²¹ M. Krisań, *Chłopi wobec zmian cywilizacyjnych w Królestwie polskim w drugiej połowie XIX – początku XX wieku*, Warszawa, 2008, s. 88.

²² Plačiau tai nagrinėjome: V. Žaltauskaitė, *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genėzė. XIX a. pab. – XX a. pr.: Sociopolitinis aspektas. Daktaro disertacija*, Vilnius, 2000, *Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius*, f. 6–74, l. 54, 60–61, 65–66, 70–72, 156–158; V. Žaltauskaitė, „Matyti mane kunigu“..., p. 91–107.

pasirinkimas reiškė aukštesnį socialinį statusą, išėjimą iš mokestinio luomo, atleidimą nuo karo prievolės (nuostata išliko ir naujame Karo prievolės įstatyme, įsigaliojusiam 1874 m. sausio 1 d.²³). Pats mokymosi seminarijoje faktas nuo karo prievolės dar neatleido, todėl stojantieji į seminariją turėjo pasirūpinti liudijimu dėl prievolės atidėjimo, o seminariją baigusius ar *tik* gavusius žemesniuosis šventimus toks liudijimas atleido nuo karo prievolės²⁴. Artėjant šaukiamajam amžiui – 20 metų – stengiamasi šventimus ir suteikti²⁵.

Dvasininkų formuliariniai sąrašai rodo²⁶, kad asmens, išventinto kunigu, priklausymas dvasininkų luomui buvo skaičiuojamas ne nuo išventinimo, o nuo įstojimo į seminariją pradžios²⁷. Taigi būta skirtumų tarp pasaulietinių įstatymų, fiksavusių priklausymą dvasininkų luomui, ir Bažnyčios tradicijos.

Pagal Luomų įstatymą katalikų dvasininkų luomo formavimas priklausė ir nuo pasaulietinės valdžios: įstatyme fiksuota, kad asmens įstojimą į dvasininkų luomą, dvasininkų rengimo įstaigą kontroliuoja vietos administracija – leidžia gubernatorius, pranešdamas Vidaus reikalų ministerijai²⁸. Taigi dvasininkų luomo formavimas nebuvo paliktas vien bažnytinės valdžios kompetencijai²⁹, nors pasaulietiniuose įstatymuose ir ji pripažina. Visgi galima numanyti, kad iki sukilimo bažnytinė valdžia turėjo daugiau laisvės formuodama luomą. Žinome apie vadinamus kandidatus, t. y. asmenis, be pasaulietinės valdžios leidimo

²³ *Уставъ о воинской повинности*, Вильна, 1874.

²⁴ Taip tvarka charakterizuojama remiantis Karo prievolės įstatymu. Žr. 1874 03 16 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus gubernatoriui, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVA*), f. 378, ap. 1874; Bendrasis skyrius (toliau – BS), b. 1120, l. 15–16; 1874 03 16 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, b. 1121, l. 6–7; 1874 04 08 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui (kopija), ten pat, l. 14–15.

²⁵ Tokią išvadą darome kol kas tik iš seminaristų laiškuose minimų faktų. 1879 11 23 Marcijono Jurgaičio laiškas Jonui Šliūpiui, *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyrius*, F. 1-4105 (byla be vientisos lapų numeracijos).

²⁶ Apie šio šaltinio reikšmingumą Romos katalikų dvasininkų tyrimuose: A. P r a š m a n t a i t ė, Archyviniai šaltiniai XIX a. Lietuvos katalikų dvasininkijos socialinės raidos tyrimams: tarnybos lapai, *LKMAM*, t. 37, Vilnius, 2013, p. 41–64.

²⁷ Antano Baranausko (? metų), Mečislovo Leonardo Paliulionio 1898 m. formuliariniai sąrašai, žr. J. S t a k a u s k a s, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sud. A. Katilius, Vilnius, 2003, p. 69–71, 414–415.

²⁸ *Законы о Состоянiяхъ, Сводъ Законовъ Россiйской Имперiи* (toliau – *СЗПИ*), т. 9, издание 1857 года, Санкт Петербургъ, (328, 331 straipsniai); *Законы о Состоянiяхъ*, ten pat, 1876 m. leidimas, Санкт Петербургъ (416, 418 straipsniai).

²⁹ V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės valdžios retorikoje ir praktikoje (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš. – XX a. pradžioje) (tešinsys), *Lietuvos istorijos metraštis 2012 metai. 1*, 2013, p. 85.

besimokiusius seminarijose³⁰, ar parengiamąjį kursą stojantiejiems, nenumatyta seminarijų įstatuose, bet veikusių prie Vilniaus seminarijos Adomo Stanislovo Krasinskio vyskupavimo metais³¹. Be to, į seminarijas buvo leidžiama priimti asmenis, kurie už mokslą mokėjo patys, taigi mokėsi ne tik 1843 m. seminarijų įstatuose numatyti etatiniai klierikai (1843 m. buvo numatyta 18 valstybės išlaikomų seminaristų Žemaičių (Telšių) ir 40 Vilniaus seminarijose³²), bet gerokai gausnesnis būrys studentų. Metiniai vyskupijų kalendoriai, vadinamieji *Directoriumai* rodo, kad 7 dešimtmečio pradžioje seminarijose mokėsi daugiau nei 100 studentų.

1863–1864 m. sukilimas situaciją keitė. Tarp kitų Katalikų Bažnyčios veikimą vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte (toliau – ŠVK) reglamentavusių priemonių būta ir tokių, kurias galima vertinti kaip tiesiogiai orientuotas formuoti dvasininkų luomą. Pasaulietinė valdžia to siekė faktiškai. Generalgubernatorius 1864 m. birželio 22 d. aplinkraščiu ėmėsi priėmimo į seminarijas kontrolės³³. Jau iki tol (1864 m. gegužės 19 d. aplinkraštis³⁴) buvo uždrausta priimti asmenis be gubernatoriaus leidimo (tik atkreiptume dėmesį, kad šis aplinkraštis atkartoja tai, kas jau buvo fiksuota Luomų įstatyme). Generalgubernatorius 1864 m. rugsėjį nurodė neviršyti etatinių studentų skaičiaus³⁵. Beje, 1864 m. Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminariją perkeltiant iš Varnių į Kauną buvo iki 40 padidintas jos etatinių studentų skaičius³⁶. Taigi abiejose seminarijose galėjo mokytis po 40 etatinių studentų. 1864–1865 m. naujai priimtųjų į Vilniaus seminariją dar būta, į ją taip pat atkeldavo dalį uždaromų vienuolynų dvasininkų³⁷, tačiau jau nuo 1868 m. pabaigos bendras besimokančiųjų skaičius nesiekė numatyto pagal etatus³⁸. 1865–1868 m. studentai išstodavo iš seminarijos, visai palikdami dvasininkų luomą, arba teikė prašymus perkelti juos į Lenkijos Karalystės seminarijas³⁹. Besimokančiųjų Žemaičių (Telšių) seminarijoje

³⁰ 1874 03 02 l. e. Kauno gubernatoriaus pareigas raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVI*A, f. 378, ap. 1874 BS, b. 1154, l. 2.

³¹ 1874 03 09 Vilniaus seminarijos valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, ten pat, b. 115, l. 9.

³² *Полное собрание законов Российской империи* (toliau – *ПСЗРИ*), т. 18, Санкт Петербургъ, 1844, (no. 17341–1843 11 19); 1874 03 09 Vilniaus seminarijos valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, *LVI*A, f. 378, ap. 1874 BS, b. 1154, l. 9.

³³ V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkas... (tęsinys), p. 85.

³⁴ 1871 [04 ??] Kiprijono Civinskio prašymas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVI*A, f. 378, ap. 1871 BS, b. 1231, l. 1.

³⁵ Ten pat.

³⁶ V. M e r k y s, *Motiejus Valančius, tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 611.

³⁷ Priėmimas į Vilniaus Romos katalikų dvasinę seminariją 1865–1876, *Rusijos valstybinis istorijos archyvas* (toliau – *RVI*A), f. 821, ap. 125, b. 452, l. 1–52.

³⁸ Duomenys apie Vilniaus seminarijos padėtį 1863 01 01–1872 01 01, *LVI*A, f. 378, ap. 1872 BS, b. 1198, l. 3–4.

³⁹ Priėmimas į Vilniaus Romos katalikų dvasinę seminariją 1865–1876, *RVI*A, f. 821, ap. 125, b. 452, l. 58–60.

taip pat mažėjo⁴⁰, nors duomenų apie išstojimus iš šios seminarijos neturime. Galbūt tokį procesą stabdė vyskupo Motiejaus Valančiaus buvimas vyskupijoje, kai Vilniaus vyskupas A. S. Krasinskis nuo 1863 m. birželio seminarija rūpintis jau nebegalėjo. Buvo išstremtas⁴¹.

Generalgubernatorius netgi siekė perimti šventimų į kunigus kontrolę. 1866 m. įšventinęs 28 naujus kunigus, M. Valančius gavo griežtą gubernatoriaus ir generalgubernatoriaus įspėjimą, o vėliau nurodymą, kad jie gali būti skiriami į parapijas ne iš karto, o tik į mirusių bei „atleistų“ kunigų vietas⁴². 1864 m. rudenį generalgubernatoriaus nurodymu Vilniaus seminariją paliko asmenys, negavę pasaulietinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą (kontekstas rodo, kad ši biurokratinė formuluotė reiškia, jog jie negavo kunigo šventimų). Taip 1864 m. rugsėjį (17 ar 27 dieną?) Vilniaus seminarijos seminaristas Jonas Jakubauskas atleistas iš seminarijos tik su žemaisiais šventimais, nes kunigo šventimams neturėjo pasaulietinės valdžios leidimo⁴³. Tą pačią dieną atleistas ir Teofilis Pranciškus Stripeika⁴⁴. 1866 m. birželį seminariją baigęs Justinas Senkauskas vėlgi neįšventinamas kunigu, nes pateko tarp tų 36, kuriems generalgubernatoriaus E. Baranovo nuomone, kunigo šventimai per ankstyvi⁴⁵. Šių asmenų kunigo šventimų gavimo istorijos tęsėsi vos ne dešimtmetį. Galima tik klausti, kiek asmenų nebuvo taip atkakliai nusiteikę ir jau nebeieškojo galimybių sugrįžti į dvasininkų luomą. Artūro Grickevičiaus teiginiai, kad ir sustabdžius priėmimą į Žemaičių (Telšių) seminariją joje slapta buvo rengiami asmenys kunigystei ar kad tai individualiai darė pavieniai dvasininkai⁴⁶, mano nuomone, per mažai pagrįsti. O jo pateikiamus tokių teiginių įrodymus, susipažinus su platesnių tyrimų kontekstu ir šaltiniais, galima interpretuoti visiškai kitaip⁴⁷. Valdžia kontroliavo

⁴⁰ V. Merkys, min. veik., p. 606–608.

⁴¹ A. Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius, 2014, p. 83–85.

⁴² V. Merkys, min. veik., p. 608.

⁴³ 1870 04 30 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVI*A, f. 378, ap. 1870 BS, b. 817, l. 1. Su Jono Jokubausko įšventinimu į kunigus taip pat susijusi byla: ten pat, ap. 1874 BS, b. 1154.

⁴⁴ 1871 11 09 l. e. Kauno gubernatoriaus pareigas raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1871 BS, b. 1297, l. 1.

⁴⁵ 1871 08 01 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, b. 1266, l. 1.

⁴⁶ A. Grickevičius, Kauno kunigų seminarija 1866–1870 metais, *Logos*, 80, 2014 liepa–rugsėjis, p. 139–140.

⁴⁷ Anot A. Grickevičiaus, egzistavus tokį slaptą mokymą turėtų rodyti skubiai suteikti šventimai Petru Riškevičiui 1869 m. (ten pat, p. 140). Bet seminarijos klieriką šia pavarde (Rimkus, Rimkūnas, Rimkevičius) Ieva Šenavičienė fiksavo jau 1862 m. ir nurodė, kad šventimai jam suteikti 1869 m. Žr. I. Šenavičienė, *Dvasininkija ir lietuviybė. Katalikų bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje*, Vilnius, 2005, p. 358. Beje, I. Šenavičienė minėtame tyrime būtent Žemaičių seminarijos klierikais nurodo ir Adomą Stirpeiką, ir Adomą Valentą, ir Domyką Paulauską, ir dar penkis kunigo šventimus gavusius asmenis, apie kuriuos A. Grickevičius pateikė nemažai interpretacijų. O minimi buvę Tytuvėnų bernardinų vienuolyno vienuoliai kunigo šventimus gavo tik 1880 m. Žr. *LVI*A, f. 378, ap. 1880 BS, b. 434.

asmenų įtraukimą į dvasininkų luomą ir vargiai tikėtina, kad asmuo, laikotarpiu po sukilimo nebuvęs klierikų sąrašuose vyskupijos *Directoriume*, būtų įtrauktas į vyskupijos dvasininkų sąrašus, kurie pagal Luomų įstatymą buvo vienas iš priklausymo dvasininkų luomui liudijimų.

Sisteminis priėmimas į seminarijas atnaujintas tik 8 dešimtmečio pradžioje (į Žemaičių (Telšių) seminariją 1870 m., o Vilniaus – 1872 m.). Taigi nuo sukilimo iki XIX a. 8 dešimtmečio pradžios dvasininkų luomo papildymas buvo beveik sustabdytas. Iki sukiliminis besimokančiųjų skaičius Žemaičių (Telšių) seminarijoje buvo pasiektas tik 9 dešimtmetyje, o Vilniaus seminarijoje – dar dešimtmečiu vėliau. Dvasininkų luomo formavimas buvo nuosekliau ir kryptingiau kontroliuojamas pasaulietinės valdžios. Vakarų krašto seminarijose taikytos 1869 m. vasario 21 d. taisyklės, kuriomis kontroliuotas seminaristų rusų kalbos žinių lygis. Taikant minėtas taisykles ir Švietimo ministerijos pareigūnams deleguoti reikšmingi vaidmenys vertinant asmens galimybes būti priskirtam dvasininkų luomui⁴⁸.

1873 m. tvarka dar pakeista: pasaulietis, dalyvavęs pasaulietinių dalykų egzamine, gubernatoriui turėjo pateikti savus minėtų egzaminų įvertinimus⁴⁹. Tik juos turint buvo priimamas gubernatoriaus sprendimas dėl kandidato galimybės tapti seminaristu. Centro valdžia paprašė, kad gubernatoriai, pranešdami Vidaus reikalų ministerijai apie sprendimą dėl asmens priėmimo į seminariją, nurodytų ir generalgubernatoriaus nuomonę, stojančiojo išsilavinimą, žinias, parodytas laikant egzaminus rusų kalba⁵⁰. Neabejojame, kad įvairios priežastys galėjo lemti asmenų apsisprendimą / neapsisprendimą rinktis dvasininkų luomą, tačiau pasirinkimo realizavimo galimybės reikšmingai priklausė nuo pasaulietinės valdžios.

Išėjimas iš dvasininkų luomo buvo įmanomas, tačiau Luomų įstatymo Bendruosiuose nuostatuose numatyta tik viena aplinkybė – teismo sprendimu dėl nusikaltimo⁵¹. Bažnyčios teisė numatė šalinimą iš luomo kaip bausmę⁵², tačiau tokie atvejai nebuvo dažni. Kita vertus, neabejotinai toks likimas laukė katalikų dvasininkų, pakeitusių konfesiją. Pastarasis reiškinytis būdingiausias XIX a. 7 dešimtmečio antrajai pusei, kai pasaulietinė valdžia užsiėmė „konfesiniais eksperimentais“ – stačiatikių bendruomenė vadinamajame

⁴⁸ V. Žaltauskaitė, Pasaulietinių dalykų – rusų kalbos, literatūros, tėvynės istorijos ir geografijos – mokymas dvasininkų rengimo įstaigose (XIX amžiaus antroji pusė), *Archivum Lithuanicum*, 15, 2013, p. 298.

⁴⁹ 1873 03 19 vidaus reikalų ministro A. Timaševos raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVI*, f. 378, ap. 1872 BS, b. 1362, l. 30.

⁵⁰ 1872 12 15 vidaus reikalų ministro A. Timaševos raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 16.

⁵¹ Законы о Состояніяхъ, ten pat, 1857 m. leidimas (Bendrujų nuostatų 9 straipsnis); Законы о Состояніяхъ, ten pat, 1876 m. leidimas (Bendrujų nuostatų 10 straipsnis).

⁵² *Prawo kanoniczne krótko zebrane przez Adama Stanisława Krasieńskiego Biskupa Wileńskiego Ś. Teologii Doktora*, Wilno, 1861, s. 339–344.

ŠVK buvo plečiama dažniausiai prievarta katalikus verčiant stačiatikiais. Šiame kontekste konfesijos keitimo faktas žinomas ne vieno katalikų dvasininko biografijoje⁵³. Visgi jų nebuvo daug⁵⁴, nors „periodinė spauda intensyviai reklamavo katalikų kunigų perėjimą į stačiatikybę“⁵⁵.

XIX a. 9 dešimtmečio pradžioje vėlgi reikšmingų pokyčių Katalikų Bažnyčios gyvenimo kontekste būta keleto dvasininkų pašalinimo iš pareigų ir luomo atvejų. Praėjus dvidešimčiai metų nuo vyskupo ordinaro Adomo Stanislovo Krasinskio ištrėmimo, Vilniaus vyskupija vėl turėjo vyskupą – Karolį Hrynevickį, taigi kunigo amžininko Kazimiero Pacynkos žodžiais tariant, „dvasinės anarchijos laikas“⁵⁶ baigėsi. 1883 m. Vilniaus katedros kapitulos prelatas Aleksandras Kopcegovičius⁵⁷ dėl amoralaus elgesio, konfliktų su dvasininkais vyskupo K. Hrynevickio buvo pašalintas iš Vilniaus vyskupijos dvasininkų (1883 m. birželį), nurodant jam persikelti į Minsko vyskupiją⁵⁸. Pastarajam nepaklusus, išreiškus norą tapti kalvinistu (evangeliku reformatu)⁵⁹ – pašalintas ir iš luomo⁶⁰. Klostėsi keista situacija: vyskupas šalina dvasininką iš vyskupijos dvasininkų, tačiau pasaulietinė valdžia – Vidaus reikalų ministerija, generalgubernatorius vyskupui nurodo, kad prelato titulas buvo patvirtintas pasaulietinės valdžios ir vienašališkai iš pareigų vyskupas atleisti negali⁶¹. Vyskupo iš sąrašų pašalintas dvasininkas ir toliau lieka Vilniaus katedros kapitulos nariu ir tokiu titulu pasirašinėja raštus, siekdamas pasilikti jam skirtą turtą⁶². Panašiai vyko iš pareigų ir luomo šalinant kunigą Joną Malyševičių. Dėl nemoralaus

⁵³ V. M e r k y s, Vilniaus vyskupijos katalikų parapijų vertimas stačiatikių parapijomis ir jo tautiniai padariniai, *Lituanistica*, 2003, nr. 3, p. 5–11; V. M e r k y s, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius, 2006, p. 237, 248.

⁵⁴ Pavyzdžiui, Dariaus Staliūno tyrime cituojamas šaltinis, kuriame nurodoma, kad Minsko gubernijoje katalikų dvasininkų, perėjusių į stačiatikybę, buvo 4 (kontekstas rodo, kad kalbama apie laikotarpį po sukilimo, XIX a. 7 dešimtmetį); D. S t a l i ū n a s, *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius, 2009, p. 233.

⁵⁵ Ten pat, p. 234.

⁵⁶ 1883 06 21 Romos katalikų dvasinės konsistorijos aktas, *LVI A*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 379, l. 3.

⁵⁷ Šio Minsko vyskupijos dvasininko – Mozyriaus dekano ir Mozyriaus progimnazijos tikybos mokytojo karjeros kilimas prasidėjo 1869–1870 m. (Minsko vyskupija 1869 m. prijungta prie Vilniaus vyskupijos pasaulietinės valdžios sprendimu). Jis pridėtinėse pamaldose vartojo rusų kalbą. 1874 02 22 jam suteiktas Vilniaus katedros kapitulos prelato titulas (beje, dėl jo Kopcegovičius buvo kreipęsis į generalgubernatorių dar 1872 m., bet buvo įspėtas dėl biurokratinės tvarkos nepaisymo).

⁵⁸ 1883 06 22 Vilniaus vyskupo konfidencialus raštas l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriui ir 1883 06 21 Romos katalikų dvasinės konsistorijos aktas, ten pat, l. 1–4.

⁵⁹ 1883 07 13 Vilniaus gubernatoriaus raštas l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 20–21.

⁶⁰ 1883 07 13 Vilniaus vyskupo raštas Telšių vyskupui, ten pat, 1671, ap. 4, b. 139, l. 215.

⁶¹ 1883 07 29 Vidaus reikalų ministerijos valdytojo raštas l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, ap. 1883 BS, b. 379, l. 27–28.

⁶² 1883 08 [??] A. Kopcegovičiaus raštas l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 20–21; taip pat: 1883 08 31 raštas, ten pat, l. 31–34.

ir luomui nederančio elgesio⁶³ J. Malyševičių vyskupas norėjo atleisti iš Gardino dekanato, Gardino bernardinų bažnyčios klebono, Balstogės arkidiakono pareigų jau 1883 m. birželį⁶⁴, tačiau įsikišus laikinai Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas ėjusiam Aleksandrui Nikitinui⁶⁵, procesas užtruko. Galiausiai vienu metu Gardino dekanato pareigas ėjo du asmenys: J. Malyševičius⁶⁶ ir laikinai į pareigas (1884 m. vasarą [birželį]⁶⁷) vyskupo skirtas Bronislovas Zaustinskis (beje, skirtas be pasaulietinės valdžios sutikimo)⁶⁸. Nors... jau 1884 m. vasarą vyskupas pašalino J. Malyševičių iš dvasininkų luomo⁶⁹. Ši istorija atsispindėjo Vilniaus vyskupijos metiniuose kalendoriuose – *Directorium*, kurie buvo vienu iš įrodymų, kad asmuo priklauso dvasininkų luomui. Taigi 1885 m. *Directorium* šalia minėtų dvasininkų pavardžių įrašyta vyskupo ranka⁷⁰ raudonai „Atskirtas nuo B[bažnyčios]“ (*Отлучень отъ Ц[еркви]*) ir „Netekęs d[vasininkų] l[uomo]“ (*Лишень д. с.*)⁷¹, tačiau kituose tų metų *Directorium* ant minėtų įrašų įklijuota informacija apie šių

⁶³ 1883 07 01 Vilniaus vyskupo raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 41.

⁶⁴ 1883 06 21 Vilniaus vyskupo raštas Gardino gubernatoriui, ten pat, l. 31.

⁶⁵ 1883 06 29 l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, l. 39; 1883 07 16 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, l. 62.

⁶⁶ Įdomu pastebėti, kad ir 1885 m. J. Malyševičius dar tebėjo dekanato pareigas. Žinome, kad kunigas Juozapas Daukša atsisakė priimti šio dekanato nurodymus. 1885 03 20 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, ap. 1885 BS, b. 991, l. 10. Kunigas Antanas Zimnocha buvo nubaustas 25 rub. bauda dėl to, kad 1885 m. Vilniaus *Directorium* išplėšė puslapius, kuriuose buvo nurodyta, kad J. Malyševičius ir A. Kopecevičius išbraukti iš dvasininkų luomo ir atskirti nuo Bažnyčios. 1886 04 08 pažyma, ten pat, b. 827, l. 19.

⁶⁷ 1884 07 27 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1884 BS, b. 882, l. 22–25.

⁶⁸ 1884 11 03 laikinai e. p. Gardino dekanato raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2446, l. 220; 1884 11 02 Gardino gubernatoriaus raštas Bronislavui Zaustinskiui, ten pat, b. 2451, l. 221–222; 1884 07 27 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, ap. 1884 BS, b. 882, l. 22–25.

⁶⁹ 1884 07 10 Vilniaus vyskupo raštas Gardino gubernatoriui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2446, l. 238.

⁷⁰ Tokia informacija įrašyta lenkų kalba vienoje iš *LMAVB RSS* saugomų *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis in Annum 1885*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1884, c. 136. (Egzemplioriaus nuosavybė neidentifikuota, bet yra bibliotekos įrašas pieštuku: „Dublet 3598/80 [Syg 021503. inv. 4077B]“).

⁷¹ *LMAVB RSS* saugomi trys egzemplioriai *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis in Annum 1885*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1884 (šifras – L–20/930 (1885 m.)). Viename (nuosavybė neidentifikuota, bet yra bibliotekos įrašas pieštuku: „Dublet 3598/80 [Syg 021503. inv. 4077B]“) – įrašai išlikę, o kituose (kunigo Tadeuszo Sawaszyńskio egzemplioriuje ir neidentifikuoto savininko, ir su apvaliu ekslibriu [?]) matoma, kad jie buvo naikinti – braukti ar braukti ir užklijuoti. Žr. c. 136, 174, 202, 204. Žr.: *LMAVB RSS L–20/930* (1885 m.) kunigo Tadeuszo Sawaszyńskio egzempliorius.

dvasininkų priklausymą Vilniaus vyskupijos katalikų dvasininkams⁷². Įklijos padarytos pasaulietinės valdžios iniciatyva⁷³. Pasaulietinės valdžios laikysena šiose istorijose rodo valdžios pastangas kontroliuoti dvasininkų karjeras ir išėjimo iš luomo procesą. Dvasininkas vertinamas kaip valdžios deleguotas funkcijas atliekantis pavaldinys (o minėti dvasininkai pasižymėjo didesniu uolumu), kuriam vyskupo valdžia Bažnyčios mokymo numatoma prasme besąlygiškai negali būti taikoma. Vyskupas ordinaras neturėjo savarankiškos galios šalinti dvasininką iš vyskupijos, luomo, kontrolę siekė turėti ir pasaulietinė valdžia. Beje, 1891 m. rudenį Vidaus reikalų ministerijos ir Vilniaus vyskupijos vyskupo Antano Audzevičiaus susitarimu anksčiau minėtąjį J. Malyševičių bandyta grąžinti į dvasininkų luomą⁷⁴. Ir sėkmingai: tiesa, jis skirtas žemiausios – 5 klasės – parapijos klebonu Rūdiškėse⁷⁵.

Visgi XIX a. paskutinįjį dešimtmetį pastebėtume ir rezervuotos valdžios laikysenos. Štai 1892 m. išventintas į kunigus Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos auklėtinis Jonas Dionizas Sobolevskis jau 1894 m. buvo iš luomo pašalintas⁷⁶. Ir nors pats teigė, kad šalinamas dėl lojalios pasaulietinei valdžiai laikysenos, rusų kalbos vartojimo⁷⁷, tačiau pasaulietinė valdžia į šio dvasininko procesą nesikišo taip aktyviai, kaip tai darė XIX a. 9 dešimtmetį.

Pastebėtume, kad didžiausi dvasininkų luomo asmenų (ar potencialių šio luomo asmenų) praradimai vyko dar seminarijose. 1876 m. iš seminarijų pašalinti asmenys su padirbtais išsilavinimo pažymėjimais⁷⁸. 1883, 1884 m. savo noru ar dėl pašaukimo stokos, silpnos sveikatos, gabumų nebuvimo Vilniaus seminariją paliko 15 asmenų (tuo metu seminarijoje

⁷² *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis in Annum 1885*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1884, c. 136, 174, 202, 204 [LMAVB RSS L–20/930 (1885 m.), kunigo Tadeuszo Sawaszyńskio egzempliorius].

⁷³ [Очеркъ написаль графъ Лелива [A. Ty s z k i e w i c z]], *Русско-польскія отношенія*, Лейпцигъ, 1895, c. 115.

⁷⁴ 1891 10 04 vidaus reikalų ministro I. Durnovo raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 378, ap. 1891 BS, b. 375, l. 208–209; 1891 11 20 vidaus reikalų ministro Ivano Durnovo raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 257–258.

⁷⁵ *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Clero Romano-Catholico Dioecesi Vilnensi in Annum Domini Comunem MDCCCXCIII*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1892, c. 147.

⁷⁶ 1894 08 31 Vilniaus Romos katalikų dvasinės konsistorijos raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos valdybai, *LMAVB RS*, f. 342, b. 16620, l. 2.

⁷⁷ 1896 12 17 Jono Dionizo Sobolevskio pranešimas, *LVIA*, f. 419, ap. 4, b. 7, l. 64; 1896 12 11 Jono Dionizo Sobolevskio pranešimas, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 457, l. 123–124.

⁷⁸ 1875 m. pavasarį – 1876 m. žiemą seminarijose Vilniuje ir Kaune buvo atliktas patikrinimas dėl padirbtų mokslo baigimo gimnazijose pažymėjimų. Patikrinimas parodė, kad 14-os Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos studentų išsilavinimo gimnazijose pažymėjimai buvo padirbti. Iš viso 1872–1874 m. įstojusiųjų į Vilniaus Romos katalikų dvasinę seminariją buvo 46. Iš seminarijos Kaune pašalintas 1. *LVIA*, f. 378, ap. 1875 BS, b. 933, l. 1A. Plačiau žr. V. Žal t a u s k a i t ė, *Litvomanų kartos* gimimas: sociokultūrinės

mokėsi 60 asmenų)⁷⁹. Žemaičių (Telšių) seminarijos nebaigdavo apie dešimtadalis besimokančiųjų⁸⁰. Tikslios išventintųjų statistikos neturime, bet pateikiama duomenų, kad Vilniaus vyskupijoje 1880–1890 m. išventinti 98 kunigai⁸¹, vidutiniškai – apie dešimt per metus. 1900–1910 m. Vilniaus vyskupijoje išventinta 217, Žemaičių (Telšių) – 207 kunigai, taigi vidutiniškai 20–21 dvasininkas per metus⁸². Išventintųjų per vienerius metus skaičius buvo vos ne per pusę mažesnis nei pirmakursių arba per vienerius metus įstojusiujų.

Seminarijas palikę asmenys sugrįždavo į luomą, iš kurio stoji į seminariją. Tiems, kurie buvo baigę seminarijas ar netgi Imperatoriškąją Romos katalikų dvasinę akademiją⁸³, įgytas išsilavinimas siekiant pasaulietinės tarnybos nieko nereiškė. Paisyta išsilavinimo, kuris turėtas iki stojimo į seminariją, nes seminarijos nebuvo prilyginamos gimnazijoms, nors tokių pastangų būta. Irena Wodzianowska teigia, kad Imperatoriškoji Romos katalikų dvasinė akademija imperijos teisinėje sistemoje prilyginta universitetui⁸⁴, tačiau taip nebuvo. Varšuvos Romos katalikų dvasinės akademijos studentai pagal 1859 m. kovo 10 d. Valskybės tarnybos Lenkijos Karalystėje įstatymą naudojami ten eidami tarnybon tokiomis pat teisėmis kaip ir universitetų studentai⁸⁵, tačiau nieko panašaus nenurodoma apie Vilniaus Romos katalikų dvasinę akademiją, taigi ir akademiją Sankt Peterburge. Akademijos įstatuose⁸⁶ nebuvo net užsiminta, kokiam pasaulietiniam rangų lentelės laipsniui prilygtų tokio išsilavinimo asmenys. Valstybinės tarnybos įstatymas, kuriame buvo paminėtos Dvasinių akademijų absolventų teisės, interpretuotas taip, kad visos absolventų teisės taikytos tik stačiatikių akademijoms⁸⁷. Baigusiujų Imperatoriškąją Romos katalikų dvasinę akademiją ir siekusių pasaulietinės tarnybos likimai 1876–1877, 1896, 1904 m. rodo, kad šie klausi-

laikysenos formavimo(si) erdvė Žemaičių (Telšių) seminarijoje Kaune, *Antano Baranausko skaitymai: XXI a. pr. išvalgos*, sud. D. Mikulėnienė, V. Ragaišienė (spaudoje).

⁷⁹ Duomenys apie Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos auklėtinius iki 1884 m. lapkričio 5 d. Vilniaus seminarijos rektoriaus K. Majejskio raštas, *LVI A*, f. 378, 1884 BS, b. 762, l. 38–39; šio rašto juodraštis, *LMAVB RS*, f. 342, b. 8071, l. 2–3.

⁸⁰ Maždaug tokių skaičių gauname pagal pateiktus duomenis. 1880 09 13 Telšių Romos katalikų dvasinės seminarijos rektoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai su 1870–1880 m. seminarijoje besimokiusiujų skaičiaus duomenimis, *LVI A*, f. 378, ap. 1877 BS, dalis 1, b. 379, l. 175–176.

⁸¹ 1891 02 16 Vilniaus vyskupo Antano Audzevičiaus rašto dėl dvasininkų stygiaus kopija, ten pat, b. 379, 2 dalis, l. 57–58. Taip pat nurodoma, kad per dešimtmetį mirė 153.

⁸² [1910 m.] statistiniai duomenys apie dvasininkus imperijoje, *RVI A*, f. 821, ap. 150, b. 607, l. 71.

⁸³ Romos katalikų dvasinė akademija 1832–1842 m. veikė Vilniuje, paskui perkelta į Sankt Peterburgą ir ten veikė iki 1918 m. 1844 m. jai suteiktas *imperatoriskosios* titulas.

⁸⁴ I. W o d z i a n o w s k a, *Rzymsskokatolicka akademia w Petersburgu [1842–1918]*, Lublin, 2007, s. 13.

⁸⁵ *ПСЗПИ*, соб. второе, т. 34, 1859, Санкт Петербургъ 1861, но. 34227 (straipsnis 15); Pažyma [?], *RVI A*, f. 821, ap. 125, b. 380, l. 31.

⁸⁶ 1833 07 01 (s.s.) Vilniaus Romos katalikų dvasinės akademijos įstatai / statutas tebegaliojo ir akademijai Sankt Peterburge.

⁸⁷ Pažyma [?], ten pat.

mai buvo sprendžiami išimties tvarka, juos sprendžiant buvo atsižvelgiama į asmens kilmę ir išsilavinimą, įgytą prieš stojant į seminariją ar akademiją⁸⁸. Aleksandras Mosolovas – aukštas Vidaus reikalų ministerijos pareigūnas – 1896 m. rašė, kad Romos katalikų dvasinių seminarijų ir akademijos prilyginimas atitinkamoms pasaulietinėms mokykloms – neįmanomas dėl jų programų ypatumų, „be to, dėl aiškių priešasčių ir nepageidautinas“⁸⁹.

Horizontalusis mobilumas. Dėl Bažnyčios hierarchinės struktūros dvasininkų luomo viduje būta įvairių socialinių grupių, vyko dvasininkų funkcijų, statuso kaita nuo seminaristo iki parapiinės dvasininkijos pareigybių užėmimo ar pareigybių vyskupijos hierarchijoje. Taigi horizontalusis socialinis mobilumas buvo sąlygotas Bažnyčios tradicijos. Kita vertus, jį reglamentavo ir pasaulietiniai įstatymai.

Stačiatikių Bažnyčioje imperatorius tvirtino aukštuosius hierarchus⁹⁰, tačiau socialinis mobilumas luomo viduje nuo pasaulietinės valdžios nepriklausė. Tarnybos vietos keitimas buvo siejamas su asmeniniu prašymu ir tik ypatingais atvejais bažnytinė vyresnybė tai galėjo daryti savo iniciatyva⁹¹.

Dar XIX a. pirmojoje pusėje Rusijos imperijoje buvo panaikintas *jus patronatus*⁹² galiojimas. Pagal šią teisę kandidatus parapiinėms ir kitokioms bažnytinėms beneficijoms užimti vyskupui siūlė beneficijų steigėjai. Romos katalikų ir Graikų apeigų katalikų patronų / ktitorių teises perėmė valstybė: vyskupas į parapiines pareigybes galėjo skirti tik po suderinimo su vietos valdžia bei patikrinus kandidatų patikimumą (1-as 1832 m. kovo 11 d. įstatymo straipsnis)⁹³. 1843 m. birželio 11 d. (16939) įstatymu *jus patronatus* panaikinta⁹⁴, tačiau 1857 m. įstatyme apie Romos katalikų valdymą 37 straipsnyje dar išliko nuorodos į šią teisę kaip sustabdytą (vadinasi, galinčią egzistuoti?). Kiti 1857 m. įstatymo straipsniai rodo, kad nebuvo savarankiškos vyskupo sprendimo teisės skiriant dvasininką. Taigi *jus patronatus* panaikinimas toli gražu nereiškė vyskupo galių išplėtimo.

1857 m. įstatyme buvo išvardytos visos bažnytinės pareigybės imperijos Romos Katalikų Bažnyčioje, o trečiojoje įstatymo dalyje atskirai aptarta dvasininkų ir pasauliečių

⁸⁸ 1904 10 30 Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas, ten pat, l. 52.

⁸⁹ 1896 04 25 Aleksandro Mosolovo raštas, ten pat, b. 388, l. 23.

⁹⁰ Б. Миронов, *Социальная история России*, т. 1, Санкт Петербург, 1999, с. 103.

⁹¹ Kovo 28-os d. išrašas iš Stačiatikių dvasininkų reikalų žurnalo, patvirtintas 1869 04 16, *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 545, l. 10.

⁹² *Jus patronatus* – valdovo (vėliau – bajorų, dvasininkų) teisė siūlyti bažnytinis pareigūnus į funduotas parapijas, vyskupijas. Plačiau: V. K a m u n t a v i č i e n ė, *Katalikų bažnyčios...*, p. 25–27.

⁹³ *ПСЗРИ*, соб. второе, т. 7, с. 137 (но. 5225–1832 03 11); с. 509 (но. 5506–1832 07 19); Įstatymų išrašai, *LVIA*, f. 378, ap. 1883BS, b. 545, l. 6–8.

⁹⁴ *ПСЗРИ*, соб. второе, т. 18, часть 1, с. 384 (но. 16939–1843 06 11); Įstatymų išrašai, *LVIA*, f. 378, ap. 1883BS, b. 545, l. 9.

tarnybos dvasinėse institucijose, skyrimo ir atleidimo tvarka⁹⁵. Visų pareigybių dvasininkų skyrime dalyvavo pasaulietinė valdžia: priklausomai nuo pareigybės reikšmingumo asmenys buvo skiriami imperatoriaus įsakais arba kandidatui užimti pareigybę turėjo būti gautas vyriausybės sutikimas (*съ согласія правительства*)⁹⁶. 1893 m. įstatymo papildymuose ir 1896 m. įstatymuose šios nuostatos išliko⁹⁷.

Parapijų vikarai, filialistai, t. y. asmenys Rusijos imperijoje veikusiose vyskupijose neįtraukti į parapijų etatus ir negaunantys atlyginimo, šiame įstatyme atskirai neminimi, tačiau jie patenka į parapijos dvasininkų kategoriją (37 straipsnis), vadinasi, taip pat tarp jų, kuriuos skiria vyskupas su vyriausybės sutikimu. Be to, ir minėtame 1832 m. kovo 11 d. (nr. 5225) įstatyme jų skyrimas į pareigas jau buvo reglamentuotas.

Visgi vikarų skyrimo kontrolės klausimas aktualizuotas po sukilimo, siekiant kontroliuoti visas Romos katalikų dvasininkų luomo grupes⁹⁸ dėl pastangų visapusiškai kontroliuoti ir reglamentuoti dvasininkų veiklą.

1863–1864 sukilimo metais klostėsis ypatingas valdžios požiūris į Katalikų Bažnyčią bei dvasininkus lėmė tai, kad horizontalaus socialinio mobilumo raiška itin priklausė nuo pasaulietinės valdžios administracinių priemonių, kurios ir atkartojosi, ir išplėtė įstatymuose pasaulietinei valdžiai numatytas funkcijas. Pagal 1864 m. liepos 24 d. (nr. 62/64) (beje, kitur šis aplinkraštis nurodomas kaip 1864 m. birželio 24 d.)⁹⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus aplinkraštį dvasininkų (dekanų, klebonų, vienuolyno vyresniųjų, kapelionų, vikarų) skyrimas turėjo būti suderintas su gubernatoriumi¹⁰⁰. Aplinkraštis tik atkartojosi įstatymą,

⁹⁵ 18–20, 22, 24–40 straipsniai, *СЗРИ: Обурнавленіи духовныхъ дель Христіанъ Римско-Католическаго исповѣданія*, t. 11, ч. 1–2, Санкт Петербургъ, 1857, с. 7–30.

⁹⁶ Įstatyme nurodyta: Vyskupai, vyskupai sufraganai skiriami imperatoriaus po išankstinio susitarimo su Popiežiumi ir kanoninio skyrimo. Imperatorius išleidžia įsaką valdančiajam Senatui (24 straip(s)nis). Netgi kapitulos išrinktas vikaras, pakeičiantis mirusį ar iš pareigų nusišalinusį vyskupą, yra patvirtinamas aukščiausios valdžios (*Верховною Властію*) (26 straipsnis). Katedrų prelatai ir kanauninkai, vyskupo teikiami, patvirtinami įsakais, skelbiamais vidaus reikalų ministro (27 straipsnis). Konsistorijos nariai – skiriami ir atleidžiami vyskupo, bet skiriami su vyriausybės sutikimu (*съ согласія правительства*). Parapijų dvasininkus skiria vyskupas su vyriausybės sutikimu (*съ согласія правительства*) (37 straipsnis).

⁹⁷ 1895 04 09 vidaus reikalų ministro I. Durnovo raštas Telšių vyskupui, *LVIA*, f. 378, ap. 1893 BS, b. 492, l. 32; 30–45 straipsniai, *СЗРИ: О управленіи духовныхъ дель Христіанъ Римско-Католическаго исповѣданія*, t. 11, ч. 1, Санкт Петербургъ, 1896.

⁹⁸ V. M e r k y s, *Motiejus Valančius...*, p. 616, 618; V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkas... (tęsinys), p. 88–90.

⁹⁹ 1883 11 16 l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui D. Tolstojui, *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 545, l. 11. Byloje esančiame susirašinėjime tarp VRM Kitatikų dvasinių reikalų departamento direktoriaus ir Vilniaus gubernatoriaus taip pat nurodoma ši data (žr. l. 31–32); P. K u b i c k i, *Bajownicy kapłani*, t. 1, część druga, Sandomierz, 1936, s. 111.

¹⁰⁰ Kunigų skyrimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų tvarka, *LVIA*, f. 378, ap. 1898 Politinis skyrius (toliau – PS), b. 52, l. 150; Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m., parengė V. Merkys, *LKMAM*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 259, 306.

tačiau ką faktiškai po sukilimo reiškė toks „suderinimas“ įtikinamai rodo Vytauto Merčio atliktas tyrimas apie vyskupo Motiejaus Valančiaus pastangas 1864 m. vasarą skirti naujus konsistorijos narius. Šiame procese dalyvavo ne tik gubernatorius, bet ir generalgubernatorius, o kandidatūros derintos su vidaus reikalų ministru¹⁰¹. Be to, egzistavo ir 1868 m. vasario 7 d. (nr. 25), ir 1869 m. birželio 23 d. (nr. 79) aplinkraščiai, pagal kuriuos netgi laikinos dvasininkų komandiruotės į kitas parapijas, perkėlimai bei *atleidimai iš pareigų* taip pat perduoti gubernatoriaus kontrolei¹⁰².

8 dešimtmečio Vilniaus vyskupijos valdytojo ir gubernatorių susirašinėjimuose dėl kunigų skyrimų gubernatorius kontrolė labai aiški. Visgi pasakytina, kad tarp dešimčių sprendimų apie dvasininkų skyrimus į tarnybos vietas neigiami atsakymai nebuvo dažni. 1876 m. Vilniaus vyskupijoje nesudarė dešimties ir dažnai buvo susiję su dvasininkais, tarnaujančiais Minsko gubernijoje. Vėlgi generalgubernatoriaus, Vidaus reikalų ministerijos nuomonė turėjo įtakos kunigo paskyrimui į tarnybą ar atleidimui iš jos. Štai Vilniaus generalgubernatorius nurodo iškelti Didžiųjų Eisymontų kleboną Ignacijų Ponganskį, kuris teikė religinius patarnavimus perėjusiems į stačiatikybę¹⁰³. Taip ir buvo padaryta. 1877 m. minėtas dvasininkas naujos tarnybos vietos tebelaukė Vilniuje¹⁰⁴. Vidaus reikalų ministerija susirašinėjo su vyskupijos valdytoju dėl kunigo Juozapo Tolvinskio iškėlimo ir netgi nurodė parapiją, į kurią jis turi būti skirtas¹⁰⁵. Einantis karmelitų vienuolyno Vilniuje vyresniojo pareigas Marijonas Aleksandravičius buvo atleistas dėl Vidaus reikalų ministerijos pareikalavimo (esą netinkamai prižiūri vienuolyne už bausmę laikomus dvasininkus)¹⁰⁶. 70-ies metų dvasininkas skirtas vikaru į Turgelių parapiją (Vilniaus dekanatas)¹⁰⁷.

Šiais paminėtais atvejais valdžiai kliuvo socialinė kunigų elgsena, kuri neatitiko lojalaus dvasininko laikysenos. Charakteristika „nepatikimas“ buvo priežastis iškelti kunigą į kitą parapiją, skirti į žemesnes pareigas ar visai jų neskirti.

Skiriant dvasininkus Vilniaus vyskupijoje būta atvejų, kuriuos lėmė ypatinga šios vyskupijos situacija. Vilniaus vyskupijos valdytojui priklausė ir buvusios Minsko vysku-

¹⁰¹ V. Merkys, *Motiejus Valančius...*, p. 613–616.

¹⁰² Kunigų skyrimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų tvarka, *LVIIA*, f. 378, ap. 1898 PS, b. 52, l. 150.

¹⁰³ 1876 08 31 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2393, l. 108. Vėliau šio kunigo skyrimai į pareigas vėlgi atmesti, l. 120.

¹⁰⁴ *Ordo Divini Officii Recitandi Sacrique Peragendi A Clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1877*, Vilnae: Typis A. H. Syrkin, 1876, p. 170.

¹⁰⁵ 1876 11 26[?] Vidaus reikalų ministerijos raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVIIA*, f. 694, ap. 1, b. 2393, l. 277.

¹⁰⁶ 1876 07 28 Vidaus reikalų ministerijos raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, ten pat, l. 57. Apie skyrimą taip pat: l. 80, 140.

¹⁰⁷ *Ordo Divini Officii Recitandi Sacrique Peragendi A Clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1877*, p. 157.

pijos dalinis administravimas (ribos sutapo su Minsko gubernija), nors dvasininkų skyrimą joje kontroliavo Vidaus reikalų ministerija. Minsko gubernijos bažnyčiose valdžia vis dar siekė įvesti rusų kalbą pridėtinėse pamaldose ir atsirado tai palaikančių dvasininkų. Būtent rusų kalbos pridėtinėse pamaldose gynimo pretekstu Minsko bažnyčių vizitatorius Ferdinandas Senčikovskis siekė kontroliuoti parapijų dvasininkų skyrimą Minsko gubernijoje¹⁰⁸, kartais jis pats netgi skyrė dvasininkus. Formavosi beprecedentė situacija, kai vyskupijos vadovų funkcijas perima jokios kanoninės sankcijos neturintis asmuo. Keičiantis centro politikai vizitatoriaus statusas ir galios silpo¹⁰⁹, o 1883 m. dėl pasiekto Rusijos ir Apaštalų Sosto susitarimo Minsko vyskupija perduota Mogiliavo arkivyskupo priežiūrai.

1882 m. gruodį Rusijos ir Apaštalų Sosto pasirašytas susitarimas¹¹⁰ tam tikrais aspektais reikšmingai keitė Bažnyčios gyvenimą. 1883 m. kovą ir Vilniaus, ir Žemaičių (Telšių) vyskupijoms buvo skirti vyskupai ordinarai – K. Hrynevickis ir Mečislovas Leonardas Paliulionis. Vilniaus vyskupija po dvidešimties metų vėl turėjo vyskupą. Vyskupai ėmėsi tiesioginių savo pareigų, o viena jų – dvasininkų skyrimas¹¹¹. Būtent dėl dvasininkų socialinio mobilumo raiškos kilo įtampas tarp vyskupo – aukščiausio dvasinio autoriteto vyskupijoje ir pasaulietinės valdžios. Pirmiausia pastebime didesnę pasaulietinės valdžios kontrolę vyskupų skiriamiems dvasininkams.

Centro ir vietos valdžia nuogaštavo dėl vyskupų įtakos dvasininkams bei visuomenei¹¹². Todėl 1883–1884 m. atsirado naujų aplinkraščių, kontroliuojančių ir dvasininkų socialinį mobilumą. Pastebėtume, kad Lenkijos Karalystėje po 1882 m. susitarimų dvasininkų mobilumo kontrolė sumažinta: atšaukti kai kurie nuo 1865 m. galiojusių taisyklių dėl dvasininkų skyrimo punktai¹¹³.

Tuo metu vadinamajame ŠVK kontrolė sustiprinta. Laikiniai einantis Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas Aleksandras Nikitinas 1883 m. gegužės 4 d. (nr. 13–15)¹¹⁴ iš-

¹⁰⁸ 1876 12 22 Minsko vizitatoriaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2393, l. 336.

¹⁰⁹ М. Долбилов, *Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*, Москва, 2010, с. 670–674, 698.

¹¹⁰ V. Žaltauskaitė, Rusijos–Apaštalų Sosto santykių pokyčiai XIX a. paskutiniais dešimtmečiais, *LKMAM*, t. 23, 2003, p. 213–228.

¹¹¹ *Pravo kanoniczne krótko zebrane przez Adama Stanisława Krasińskiego Biskupa Wileńskiego Ś. Teologii Doktora*, Wilno, 1861, s. 103–107, 145–148, 151, 181.

¹¹² Plačiau tai nagrinėjome straipsnyje: V. Žaltauskaitė, Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė, p. 130.

¹¹³ Telšių vyskupui 1883 05 27 siųstas Romos katalikų dvasinės kolegijos įsakas, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 139, l. 77; 1883 10 24 Telšių vyskupo raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, ten pat, f. 378, ap. 1883 BS, b. 545, l. 3–4; W. Jemielity, Mianowanie i przenoszenie księży w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym, s. 40.

¹¹⁴ L. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriaus aplinkraštis Gardino, Kauno gubernatoriams, *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 350, l. 1–2; 1883 04 05 aplinkraštis Kauno gubernatoriui (kopija), ten pat, f. 1671,

leido aplinkraščių, kuriuo gubernatoriams nurodė prieš duodant atsakymus vyskupams dėl dvasininkų skyrimų, perkėlimų gauti generalgubernatoriaus sutikimą. Vėlesniu – 1883 m. spalio 12 d. (nr. 29)¹¹⁵ (kartais klaidingai nurodomas 1883 m. rugsėjo 13 d. (nr. 29)¹¹⁶) aplinkraščiu gubernatoriams nurodyta, kad būtų pateikiamos ir paaukštinių, perkėlimų bei atleidimų priežastys¹¹⁷. Galiausiai atsirado dar vienas aplinkraštis – 1884 m. sausio 27 d. (nr. 56). Jame buvo dar sykį pakartota ir naujų aplinkraščių tvarka, ir 7 dešimtmečio aplinkraščiai, ir netgi įstatymai bei paaiškinta jų vykdymo tvarka¹¹⁸. Nurodyta, kad vyskupams nepaaiškinus perkėlimo priežasčių, duomenis apie dvasininkus turi rinkti pasaulietinė valdžia. Valdžiai nesutinkant dėl skyrimo, sprendimas nekomentuojamas. Beje, tokia tvarka priimta po derinimo su centro valdžia ir pareikštos vidaus reikalų ministro nuomonės¹¹⁹. Tačiau įdomiausia, kad jis atkreipė dėmesį, jog tik skyrimo, o ne perkėlimo ar atleidimo tvarką reglamentuoja įstatymai, o 7 dešimtmečio aplinkraščiai, kuriuose kalbama apie atleidimo tvarką, nėra sankcionuoti aukščiausios valdžios. Tačiau 1884 m. sausio 20 d. laiške taip pat pripažįstama, kad nors minėti reikalavimai neturi aukščiausios valdžios sankcijos, kadangi galiojo daugiau nei 15 metų be jokio vyskupijų valdžios pasipriešinimo, tai tuo įgavo privalomos taisyklės reikšmę¹²⁰. Svarbu pastebėti, kad ministras panašiai vertino ir kitus be įstatymo galios ŠVK veikusius administracinius nurodymus¹²¹.

Naujasis Vilniaus generalgubernatorius Ivanas Kachanovas su vidaus reikalų ministru suderino, kad duomenis apie dvasininkų perkėlimo priežastis rinktų policija, o vykstant į kitas gubernijas tai daryti per gubernatorius (1884 m. balandžio 20 d. (nr. 266) ir 1884 m. rugsėjo 18 d. (nr. 74))¹²². Nurodymai buvo vykdomi: šalia gubernatorių raštų

ap. 4, b. 139, 76; 1884 01 27 l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas Aleksandro Nikitino aplinkraštis Vilniaus, Kauno, Gardino gubernatoriams, ten pat, f. 378, ap. 1883 BS, b. 545, l. 48.

¹¹⁵ Būtent tokios datos aplinkraštis nurodomas: 1884 01 27 l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas Aleksandro Nikitino aplinkraštis Vilniaus, Kauno, Gardino gubernatoriams, ten pat, l. 48–49; 1883 10 12 aplinkraštis Kauno gubernatoriui (kopija), ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 139, 75.

¹¹⁶ [1898 juodraštis?] Sąrašas galiojančių po 1863 metų nurodymų, ten pat, f. 378, ap. 1898 PS, b. 52, l. 150.

¹¹⁷ Taip generalgubernatorius komentuoja savo aplinkraščių: 1883 11 16 l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui D. Tolstojui, ten pat, ap. 1883 BS, b. 545, l. 17.

¹¹⁸ 1884 01 27 l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas Aleksandro Nikitino aplinkraštis Vilniaus, Kauno, Gardino gubernatoriams, ten pat, l. 48–49.

¹¹⁹ 1883 11 16 l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui D. Tolstojui, ten pat, l. 11–27; 1884 01 20 vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandrui Nikitinui, ten pat, l. 40–44.

¹²⁰ Ten pat.

¹²¹ Plačiau apie tai rašėme: V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkas... (tęsinys), p. 97.

¹²² 1884 04 20 Vilniaus generalgubernatoriaus Ivano Kachanovo aplinkraštis Vilniaus, Kauno, Gardino gubernatoriams, *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 545, l. 61–62; [1898 juodraštis?] Sąrašas galiojančių po 1863 metų nurodymų, ten pat, ap. 1898 PS, b. 52, l. 150–151.

generalgubernatoriui atsirado policijos pažymos apie dvasininkų patikimumą¹²³. Ypatin-ga naujove to nepavadinsi, nes patikimumo kriterijus turėjo būti įvertinamas dar pagal 1832 m. kovo 11 d. įstatymą. Visgi šiuo aspektu biurokratinis uolumas labiau būdingas 9 dešimtmečiui. Kita vertus, vadinamajame ŠVK buvo įmanoma, kad generalgubernatorius galėtų neinformuoti gubernatoriaus apie vidaus reikalų ministro atsiųstą administracinio nurodymo, prieštaravusio įstatymui, išaiškinimą: 1896 m. vidaus reikalų ministras Iva-nas Goremykinas informavo, kad generalgubernatorius pagal įstatymą kontroliuoja tik dvasininkų skyrimą į tarnybos vietas, o ne jų atleidimą¹²⁴. Kauno gubernatorius apie tai informuotas, Vilniaus ir Gardino – ne¹²⁵.

Žemaičių (Telšių) vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis dvasininkų socialinio mobilumo kontrolės tvarkai priešinosi ne kartą, ją neigė remdamasis ir Bažnyčios ka-nonais, ir pasaulietiniais įstatymais¹²⁶. K. Hrynevickio būta kantresnio. Netgi tada, kai gubernatorius paprašė nurodyti priežastis, dėl ko perkeliami dvasininkai, nors vyskupo atsiklausimai dėl jų buvo išsiųsti iki spalio 12 d. aplinkraščio, jis tai darė. Aiškino, kad Germaniškių klebonas Mykolas Kovalevskis (Kavaliauskas) ir Subačiaus klebonas An-tanas Davrovskis (Daurauskas) sukeičiami tarnybos vietomis, nes pastarasis jau amžiuje, parapijoje daugiau nei 6000 asmenų, todėl jam sunku tenkinti jų religinius poreikius, o Kovalevskis gerokai jaunesnis ir geros sveikatos¹²⁷. Beje, taip vyskupas argumentavo ne vieną perkėlimą¹²⁸. Galbūt turėtas tiesiog tinkamas formalus paaiškinimas?

¹²³ Byla apie Romos katalikų dvasininkų skyrimą, perkėlimą ŠVK 1886 01 15–1887 11 05, ten pat, ap. 1886 BS, b. 827; Byla apie Romos katalikų dvasininkų savavališkas išvykas Telšių vyskupijoje, ten pat, ap. 1888 PS, b. 58; Byla apie Romos katalikų dvasininkų savavališkas keliones / išvykas ŠVK, ten pat, ap. 1890 PS, b. 8; Byla apie Romos katalikų dvasininkų savavališkas išvykas, kitus prasižengimus ŠVK, ten pat, ap. 1891 PS, b. 4; Byla apie Romos katalikų dvasininkų savavališkas išvykas ŠVK, ten pat, ap. 1892 PS, b. 6; Apie Romos katalikų dvasininkų leidimus atstotogoms, ten pat, ap. 1885 BS, b. 976, l. 15, 17 (apie kun. Mykolą Opulskį) ir kt.

¹²⁴ 1896 06 14 vidaus reikalų ministro I. Goremykino raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1893 BS, b. 492, l. 45.

¹²⁵ 1900 [?], Pažyma apie kunigų perkėlimo ir atleidimo tvarką, ten pat, l. 52.

¹²⁶ 1883 10 24 Telšių vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1883 BS, b. 545, l. 1–2; identiškas raštas be parašo ir datos, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 139, l. 67–69; 1883 10 24 Telšių vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, ap. 1883 BS, b. 545, l. 3–4; 1883 11 01 Telšių vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 33; 1884 01 15 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 34–35; 1883 11 19 Telšių vyskupas Mečislovo Leonardo Paliulionio rašto Kauno gubernatoriui kopija, ten pat, l. 36–39; 1884 [?? ??] Telšių vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio raštas vidaus reikalų ministru (juodraštis), ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 139, l. 72–74.

¹²⁷ 1883 10 19 Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus gubernatoriui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 181 (anks-tesnis susirašinėjimas dėl minėtų kunigų perkėlimo l. 168, 176). Perkėlimams leidimas gautas lapkričio 1 d. (1883 11 01 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2446, l. 1).

¹²⁸ 1883 10 26 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, ten pat, b. 2444, l. 183; 1883 10 28 Vil-niaus vyskupo raštas Vilniaus gubernatoriui, ten pat, l. 192.

Taigi, turėtume pastebėti, kad K. Hrynevickis gana tvarkingai vykdė biurokratinis reikalavimus, informuodavo gubernatorių apie numatomus dvasininkų pakeitimus ir paprašytas aiškino perkėlimų priežastis. Beje, laikinai einantis generalgubernatoriaus pareigas nurodė, kad nuo 1883 m. gegužės iki lapkričio buvo gauta 60 prašymų nuo Vilniaus vyskupo ir 59 nuo Žemaičių (Telšių)¹²⁹ dėl dvasininkų skyrimų, perkėlimų. Vilniaus vyskupijoje tuo metu buvo 354, Žemaičių (Telšių) 527 dvasininkai¹³⁰, taigi per septynis mėnesius dvasininkų padėtis pasikeitė beveik 10–20 procentų.

Vis dėlto... jau eilinį kartą Vilniaus gubernatoriui paprašius nurodyti penkių kunigų perkėlimo priežastis¹³¹, 1884 m. kovo 29 d. Vilniaus vyskupas parengė atsakymą, kuriame dėstė, esą reikalavimas nurodyti kunigų perkėlimo motyvus prieštarauja patiems pagrindiniams dieviškiems Bažnyčios įsteigimo pradams ir nė vienas vyskupas pasaulyje to prašymo nepatenkintų. Pagal šv. Paulių vyskupo valdžia sukurta ne žmogaus, ir vyskupijos ganymas jam pavestas ne žmogaus. „Ne Gubernatoriams, bet Vyskupams pasakyta: *Pascite qui in vobis est gregem, in quo vos Spiritus Sanctus posuit, Episcopos regere Ecclesiam DEI*¹³². Neturiu teisės ganomuosius atiduoti į pasaulietinės valdžios rankas [...] ir todėl netenkinasiu prašymo [...] Jeigu kada ir pranešiau, tai dariau laisva savo valia, kad atkreipčiau pasaulietinės valdžios dėmesį, bet gaila, kad daugeliu atvejų, nesėkmingai. [...]“¹³³ Tokio tono raštas lenkė Žemaičių (Telšių) vyskupo oficialiai išsakytas nuomones. Galbūt Vilniaus vyskupą suerzino dar vienas jau minėtas aplinkybės (1884 m. sausio 27 d. (nr. 56) – duomenis apie perkėlimą turėjo teikti pasaulietinė valdžia). Galbūt žemesnio statuso adresatas mažiau įpareigojo... Tikėtina, kad sutapo mums žinomos ir nežinomos aplinkybės. Tačiau būtent vyskupo valdžios demonstravimas skiriant, perkeliant dvasininkus ir atkaklus paisymas bei konfliktas su generalgubernatoriumi valdžios akyse K. Hrynevickį darė „garbėtroška su padidintu supratimu apie savo reikšmę ir neliečiamumą“¹³⁴, lėmė trumpą vyskupo rezidavimą Vilniuje. Imperatoriaus įsaku atleistas iš vyskupo pareigų nuo 1885 m. vasario gyveno Jaroslavyje su policijos priežiūra. Tokia vyskupo karjera – iškalbingas horizontalaus socialinio dvasininkų mobilumo Rusijos imperijoje pavyzdys. Apaštalų Sostui – jis vyskupas, pasaulietinei valdžiai – ne.

¹²⁹ 1883 11 16 l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui D. Tolstojui, ten pat, f. 378, ap. 1883 BS, b. 545, l. 13.

¹³⁰ Skaičiuota pagal tų metų vyskupijų *Directorium* informaciją.

¹³¹ 1884 03 26 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui K. Hrynevickiui, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2451, l. 130.

¹³² Ganykite jums patikėtą kaimenę (1 P5,2), kuriai Šventoji Dvasia jus paskyrė vyskupais, kad ganytumėte Dievo Bažnyčią (Apd 20, 28). Dėkoju dr. Mintautui Čiurinskui už šį komentarą,

¹³³ 1884 03 29 Vilniaus vyskupo K. Hrynevickio raštas Vilniaus gubernatoriui [juodraštis], ten pat, l. 131–132.

¹³⁴ [Apie 1892 m.] Kai kurių Šiaurės Vakarų krašto vyskupų ir Romos katalikų dvasininkų charakteristika, *RVIA*, f. 821, ap. 150, b. 76, l. 173.

Horizontalaus socialinio mobilumo raišką rodo ne tik hierarchų karjeros, įstatymų bei aplinkraščių funkcionavimas. Pareigybinę kaitą nebūtinai lėmė noras šalinti dvasininką, lojalų pasaulietinei valdžiai, ar pastarosios įsikišimas skiriant dvasininką. Tačiau tokie atvejai ryškiausiai rodo egzistavusias Bažnyčios ir pasaulietinės valdžios įtampas socialinio mobilumo raiškos procese.

Tačiau dera įvardyti ir kitus socialinio mobilumo veiksnius bei įvertinti Bažnyčios tradiciją. Dvasininkų skyrimas į tarnybos vietas pirmiausia buvo vyskupo ganytojiškos veiklos dalis, rūpesčio tinkamu tikinčiųjų poreikių patenkinimu išraiška. Štai Antanas Baranauskas rašė Klemensui Kairiui: „Kai dėl Tavo perkėlimo į seminariją, duok [D]ieve, jeigu jo tokia šventa valia. Tačiau Tau nepatarčiau imtis dėl to kokių žygių arba, jei paklaus, rodyti didelį džiaugsmą; reikia palikti tai [D]ievui ir vyskupui, ir iki pat mirties neatsisakyti nuo priimto principo nesikišti į interesus, liečiančius vietą ir vyskupo dispoziciją. Ten mums geriau, kur be mūsų valios, be mūsų norų ir žinios pastatys.“¹³⁵ Tokių nuolankios laikysenos išsakytų pavyzdžių nėra daug. Dvasininkai tiesiog pakluso vyskupo / vyskupijos valdytojo valiai ir gavę nurodymą keltis į kitą tarnybos vietą dažniausiai dalyvaujant dekanui perduodavo parapijos turtą pagal inventorių, vieną jo kopiją siųsdavo į konsistoriją, ten prisiekdavo ir vykdavo į naują tarnybos vietą „uoliai tarnauti B/bažnyčios ir Valstybės gerovei su dvasine nauda liaudžiai“. Tokia forma ne vienerius metus naudota Vilniaus vyskupijos dvasininkų skyrimo į tarnybą raštuose¹³⁶. Biurokratinė procedūra nuo vyskupo prašymo iki gubernatoriaus / generalgubernatoriaus sutikimo ir jau po jo sekusio dvasininko paskyrimo paprastai užtrukdavo apie mėnesį. Ypatingais atvejais – ilgiau.

Turime pripažinti, kad fiksuojant skyrimus į tarnybą dažnai tegalime konstatuoti patį faktą, nurodyti kas, į kur ir iš kur buvo perkeltas. Konkretūs perkėlimo motyvai nėra lengvai įvardijami, tačiau iškalbingi. Įdomus Belsko dekanas Konstantino Vaškevičiaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui Liudvikui Zdanovičiui. Jame matome ne tik dekanų raporte surašytus motyvus, bet ir juntame tik numanomus faktorius, galėjusius turėti įtakos paskyrimams – asmeninius ryšius, subjektyvius vertinimus. Taigi, Belsko dekanas (Gardino gubernija)¹³⁷ tikino, kad Semiatyčio (5 klasė, 3358 parapijiečiai) klebonas [Rokas] Boguševskis nugyveno bažnyčios turtą, parapijiečiai skundžiasi ir prašo kito dvasininko, todėl jis prašas: „už bausmę pervesti kunigą Boguševskį į Graną (Belsko

¹³⁵ 1862 03 07 Antano Baranausko laiškas Klemensui Kairiui į Kauną iš Sankt Peterburgo, *Literatūra ir kalba* XIX, Vilnius, 1986, p. 244.

¹³⁶ Dvasininkų skyrimai 1876 m., *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2393; Dvasininkų skyrimai 1883–1884 metais, ten pat, b. 2444, 2446, 2451.

¹³⁷ () skliaustuose nurodome platesnę informaciją apie parapijų klase, dydį pagal Vilniaus vyskupijos *Directorium*. Parapijos lokalizacija, dydis galėjo būti reikšmingas faktorius priimant sprendimus dėl dvasininkų perkėlimų.

dekanatas, 5 klasė, 1147 parapijiečiai); o į jo vietą paskirti kunigą Pranciškų Mackevičių iš Segnovičių¹³⁸, kuri asmeniškai pažįstu ir pažįstu kaip gerą ganytoją, darbštų kunigą ir prisiekiu Dievu, kad tik kunigas Mackevičius vienas gali pateisinti pasitikėjimą statant statinius Semiatyčiuose. Kas dėl Granos kunigo Adamo Stankevičiaus skyrimo, tai mano nuomone, prašyčiau jį paskirti į Dolubovą (Belsko dekanatas, 5 klasė, 2548 parapijiečiai); kunigą [Česlovą] Savickį iš Dolubovo kaip apdovanojimą už jo darbą, pastangas ir didžiules pinigines aukas Bažnyčios gražinimui ir dėl jo nuoširdaus noro ir prašymo, paskirti į Topčevo (Belsko dekanatas, 4 klasė, 4010 parapijiečių); o kunigą [Antaną] Šimeliūną (4 klasės Žaslių parapinės bažnyčios vikaras Trakų dekanate, 9594 parapijiečiai) kaip mažai Bažnyčiai nusipelnusį, kaip labai jauną (26 metų) ir neturintį dar jokio ūkio pervesti į Segnovičius.¹³⁹ Išdėstyti motyvai neatsispindės tolesniame biurokratiame procese – valdytojo prašyme gubernatoriui ir t. t., todėl šis raportas vertingas kaip parodantis vertikalios socialinio mobilumo praktikas. Tiesa, ne viskas įvyko, kaip dekanas surašė: jaunasis A. Šimeliūnas buvo paskirtas netgi klebonu į 4 klasės parapiją Topčevo Belsko dekanate, o R. Boguševskis ir po kelerių metų tarnavo kur tarnavęs.

Fiksavome gana unikalių atvejų skiriant dvasininkus, kurie primena *jus patronatus* egzistavimo tradiciją, kai kandidatas į tarnybos vietą vyskupui buvo siūlomas. Tais XIX a. 9 dešimtmetyje fiksuojame klebono raštą, kuriame jis palieka savo parapijos klebono vietą kitam konkrečiam dvasininkui. Taip Senosios Žagarės klebonas Silvestras Limoževičius 1883 m. ir liepą, ir spalį kreipėsi į vyskupą, prašydamas skirti administratorių ir nurodė, su koku kunigu ir ką susitarė¹⁴⁰. Tačiau į jo prašymą nebuvo atsižvelgta – 80-metis S. Limoževičius tebeklebonavo ir 1885 m.¹⁴¹

Žinome, kad 1882 m. gruodžio 23 d. Liolių parapijos klebonas Vladislovas Lukauskis oficialiai informavo vyskupijos valdytoją, jog prašo atleisti iš pareigų, priminė, kad dėl to kreipėsi ir 1881 m., tačiau neoficialiai, ir prašė į jo vietą skirti Pašilės kleboną Mykolą Kolesinskį¹⁴². Įdomu, kad tarp V. Lukauskio ir M. Kolesinskio 1883 m. vasario 8 d., dalyvaujant dviem liudininkams (kolegijos registratoriui Juozapui Lukauskiui ir dvarininkui Jeronimui Danilevičiui), buvo surašytas raštas, kuriame nurodytos V. Lukauskio išlaikymo sąlygos (naujasis klebonas turėjo leisti Lukauskiui gyventi bažnytinėje žemėje

¹³⁸ Pastebėtume, kad tiek 1884, tiek 1885 m. Vilniaus vyskupijos *Directorium* jis nurodomas būtent Granos administratoriumi.

¹³⁹ 1885 11 21 Belsko dekanato kunigo Konstantino Vaškevičiaus raportas Vilniaus vyskupijos valdytojui prelatui L. Zdanovičiui, *LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 2448, l. 79 ir 82.

¹⁴⁰ 1883 07 24, 1883 10 12 Silvestro Limoževičiaus raportai vyskupui, ten pat, f. 1671, ap. 4, 139, l. 142; 130.

¹⁴¹ *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Dioecesi Telsensi in Annum Domini MDCCCLXXXV*, Vilnae, 1884, p. 231, 263.

¹⁴² 1882 12 23 Liolių parapijos klebono Vladislovo Lukauskio raportas Telšių vyskupijos valdytojui Aleksandrui Beresnevičiui, *LVI A*, f. 1671, ap. 4, 139, l. 22.

stovinčiame name su daržu, teikti žvakes ir vyną jo aukojamoms šv. Mišioms ir kasmet mokėti po 200 sidabro rublių)¹⁴³. Minėtas dokumentas per kanauninką Eduardą Barauskį turėjo pasiekti bažnytinę vyresnybę. Pasakytina, kad klebonas V. Lukauskis mirė 1883 m. kovo 25 d., tebedamas pareigas¹⁴⁴, taigi sutartimi nepasinaudojo, tačiau svarbu pastebėti, kad būtent dėl nurodyto kunigo M. Kolesinskio paskyrimo į V. Lukauskio vietą ir kreiptasi į Kauno gubernatorių kovą. Sutikimas gautas tų pačių metų birželio 19 dieną¹⁴⁵. Taigi, įdomus rašto turinys, tačiau ne mažiau įdomus pats jo surašymo faktas XIX a. 9 dešimtmetyje. Tokia informacija leidžia daryti prielaidą, kad *jus patronatus* teisės tradicija nebuvo visiškai išnykusi, bet įgudavo kitokių formų.

Dvasininko mirtis buvo viena iš priežasčių kitų dvasininkų tarnybos kaitai. Per metus mirdavo iki keleto dešimčių dvasininkų¹⁴⁶. Pirmiausia dvasininkas tik laikinai būdavo komandiruojamas (informavus gubernatorių ir prašant jo nurodymų, kad komandiruojamasis be kliūčių galėtų gyventi nurodytoje vietovėje / parapijoje). Dažnai dekanas siūlydavo kandidatą į mirusiojo vietą¹⁴⁷. Vėliau sekė kiti su tuo susiję tarnybiniai pokyčiai: naujojo klebono skyrimas (at-)perkeliant jau tokias pareigas einantį asmenį, rečiau buvo skiriama iš žemesnių pareigų – filialisto ar vikaro. Gana dažnai tokiose situacijose tarnybos vietą gaudavo naujai įšventintas dvasininkas¹⁴⁸. Beje, klebono vieta parapijoje paprastai buvo gaunama po gana ilgų vikaravimo ar tarnybos filijoje metų. Vikaraudavo apie 7–15 metų¹⁴⁹, tačiau būta ir ilgesnių ar trumpesnių šios pagal etatus neapmokamos tarnybos atvejų. Vikaro tarnybą gaudavo ir tik ką baigę seminarijas ar net Imperatoriškąją Romos katalikų akademiją. Nors pagal įstatymą adademijos išsilavinimo reikalauta skiriant į pirmos ir antros klasės parapijas. Tačiau Bažnyčioje būta savos tradicijos.

¹⁴³ 1883 02 11 Juozapo Lukauskio raštas Vincentui [?]. Jame įdėtas jau minėtas 1883 02 08 dokumentas, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, 139, l. 25–27.

¹⁴⁴ 1883 03 25 parapijiečių telegrama vyskupui, ten pat, l. 23; 1883 03 30 vyskupo raštas Kauno gubernatoriui, ten pat, l. 3.

¹⁴⁵ Kauno gubernatoriaus raštas, ten pat.

¹⁴⁶ 1882 m. Vilniaus vyskupijoje mirė 15, 1883, 1887–9, Žemaičių (Telšių) 1874–19, 1890–17 (skaičiuota pagal vyskupijų *Directorium* duomenis). Kauno gubernatorius pripažino, kad Telšių vyskupijoje nuo 1866 iki 1872 m. mirė 123, išvyko dėl įvairių priežasčių 23, taigi iš viso vyskupija neteko 146. Žr. 1872 01 19 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, ap. 1872 BS, b. 1177, l. 1.

Petras Žilinskis 1880 m. nurodė, kad 1865–1875 m. Vilniaus vyskupijoje mirė 252 dvasininkai. Žr. 1880 11 16 [Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui] apie Romos katalikų dvasininkų stygių Vilniaus vyskupijoje, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 93.

¹⁴⁷ 1883 12 [?] Novoaleksandrovsko dekanato dekanato Pranciškaus Jastržembskio raportas Telšių vyskupui, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 139, l. 2.

¹⁴⁸ Mirus Liolių klebonui Vladislavui Lukauskiui vyskupas siūlė į jo vietą perkelti kleboną Mykolą Kolesinskį iš Pašilės. Pašilės klebonu skirti Šačių vikarą Justiną Dovydaitį, o į Šates vikaru – tik ką seminariją baigusį ir įšventintą Juozapą Lideikį. Telšių vyskupo raštas Kauno gubernatoriui, ten pat, l. 3.

¹⁴⁹ [Be datos, po 1904 m.] G. F. Cirtauto raštas Ministrų komiteto pirmininkui, ten pat, b. 183, l. 9.

Asmeninės priežastys galėjo lemti prašymus perkelti į kitą parapiją ar net vyskupiją. Vikaras Antanas Razulevičius iš Vilniaus vyskupijos prašėsi perkeliamas į Žemaičių (Telšių) vyskupiją šalia sergančio 80-mečio tėvo, nepilnametės sesers ir nesveiko brolio¹⁵⁰. Aleksandras Beresnevičius neprieštaravo, jei bus gautas bažnytinės ir pasaulietinės valdžios leidimas. Leidimas nebuvo gautas.

Kurtuvėnų altaristas kunigas Vincentas Babravičius prašėsi perkeliamas į Lygumų altariją, nes dabartinėje vietoje su dviem pūrais bulvių negalintis išgyventi, o dėl sveikatos negalintis eiti ir vikaro pareigų. Esą kitoje parapijoje turi brolių, kuriam nupirko žemės ir galėtų naudotis reikiama produktais¹⁵¹.

Vikarai prašėsi iškeliami kitur neapsikentę klebono elgesio. Pavyzdžiui, Skapiškio vikaras Felicijonas Pacevičius ir 1877, ir 1878 m. kreipėsi į Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytoją dėl perkėlimo į kitą tarnybos vietą, nes klebono Vincento Kurtinskio elgesys „išsekino jėgas ir kantrybę ir sekina fizines jėgas ir protinius sugebėjimus“¹⁵². Tokių prašymų buvo retai paisoma, tačiau kaip rodo vyskupijos *Directorium*, F. Pacevičius jau po metų buvo iškeltas.

Romos katalikų dvasininkų skyrimų, atleidimų, perkėlimų į tarnybos vietas šaltinių analizė leidžia kurti socialinio mobilumo konkrečiame sociopolitiniame kontekste vaizdą, papildo dvasininkų biografijas. Šių šaltinių analizė atskleidžia funkcionavusią biurokratinę tvarką ir praktiką, tradicijos ir inovacijų santykį, rodo pasaulietinės ir bažnytinės valdžios santykius, laikysenas, parodo dvasininkų socialinę elgseną bei jos padarinius. Leidžia spręsti netgi apie parapijiečių lūkesčius bei jų vertinimais atskleidžia dvasininko sielovadinę, socialinę veiklą. Taigi socialinio mobilumo raiškos analizė leidžia spręsti apie įvairialypius reiškinius visuomenėje bei matyti jų sąsajas.

Išvados. XIX a. Rusijos imperijoje Romos katalikų dvasininkų luomo socialinį mobilumą lėmė Bažnyčios tradicija, reguliavo valstybės įstatymai. 1863–1864 m. sukilimo metu išryškėjusi pasaulietinės valdžios laikysena Katalikų Bažnyčios ir dvasininkijos atžvilgiu koregavo dvasininkų luomo padėtį. Dvasininkų luomo formavimas, horizontalusis socialinis mobilumas jau iki sukilimo buvo priklausomi ne tik nuo Bažnyčios, bet ir nuo pasaulietinės valdžios. Po sukilimo valdžia siekė faktinės luomo formavimo, socialinio mobilumo raiškos visuomenėje kontrolės. Vietos valdžia tai vykdė administraciniais nurodymais. Pastarieji iš dalies atkartoję įstatymus arba kontrolę delegavo aukščiausiai administracinei valdžiai. Po sukilimo iki XX a. pradžios galima įvardyti pasaulietinės valdžios

¹⁵⁰ 1878 09 13 vikaro Antano Razulevičiaus prašymas Telšių vyskupijos vyskupui [nurodomas būtent toks titulas, *V. Ž.*] Aleksandrui Beresnevičiui, ten pat, b. 139, l. 47.

¹⁵¹ 1883 10 03 Kunigo Vincento Babravičiaus raportas Telšių vyskupijos valdytojui Aleksandrui Beresnevičiui, ten pat, l. 129.

¹⁵² 1878 09 21 Skapiškio vikaro Felicijono Pacevičiaus raportas Telšių vyskupijos valdytojui Aleksandrui Beresnevičiui, ten pat, l. 37.

politikos pokyčių, dvasininkų socialinį mobilumą reglamentuojančių priemonių kaitą, tačiau nuostata dėl jų kontrolės išliko ir vietos, ir centro valdžios pozicijose. Dvasininkų luomo pasirinkimo realizavimo galimybės reikšmingai priklausė nuo pasaulietinės valdžios.

Tačiau XIX a. antroje pusėje išryškėjusi, o XIX a. paskutiniais dešimtmečiais itin aiški Romos katalikų dvasininkų luomo demokratėjimo tendencija tiesiogiai nesietina su sąmoninga valdžios politika. Žemuoju luomu valdžia nepasitikėjo ir neskatino jų rinktis dvasininkų luomo. Visgi augo skaičius asmenų, į dvasininkų luomą patenkančių ne iš aukštojo luomo – kilmingųjų, bajorijos, o iš miestiečių, valstiečių. Pastariesiems dvasininkų luomo pasirinkimas reiškė aukštesnį socialinį statusą, išėjimą iš mokestinio luomo, atleidimą nuo karo prievolės. Nors kontekstinių visuomenės religingumo kultūros tyrimų trūksta, tačiau galima konstatuoti, kad pašaukimų dvasininko tarnystei tradicinio elito – bajorijos – socialinėje terpėje mažėjo.

Dėl Bažnyčios hierarchinės struktūros dvasininkų luomo viduje buvo įvairių socialinių grupių, vyko dvasininkų statuso kaita. Pagal Bažnyčios mokymą dvasininko skyrimas į tarnybos vietą buvo vyskupo ganytojiškos veiklos dalis, jo rūpesčio tinkamu tikinčiųjų poreikių patenkinimu išraiška. Dvasininkų horizontaliojo socialinio mobilumo raišką, karjeros galimybes siekė kontroliuoti ir pasaulietinė valdžia. Jau XIX a. pirmoje pusėje panaikinus patronato teisę, Romos katalikų ir Graikų apeigų katalikų patronų teises perėmė valstybė, o vyskupo galios nebuvo išplėtos. Vyskupas į papapines pareigybes bei kitas beneficijas galėjo skirti dvasininką tik po suderinimo su gubernijos administracija bei patikrinus kandidatų patikimumą. Po sukilimo į biurokratinę kontrolę įsitraukė ir generalgubernatorius.

Socialinio mobilumo raiškos praktikos rodo, kokią laikyseną toleravo, kokią siekė koreguoti pasaulietinė valdžia. Atskleidžia bažnytinės vyresnybės nuostatas bei dvasininkų luomo asmenų socialinės laikysenos turinį, vertybes, jų palaikomus socialinius ryšius, gyvenimą.

Dvasininkų socialinio mobilumo raiškos praktikos rodo, kokiomis priemonėmis pasaulietinė valdžia faktiškai siekė dalyvauti ir dalyvavo Romos katalikų dvasininkų luomo formavime, jo socialinėje raiškoje. Fiksavome, kaip bažnytinės ir pasaulietinės valdžios įtampas keitė egzistavusią Katalikų Bažnyčios tradiciją.

Tyrimo pradžioje darėme prielaidą, kad dvasininkų socialinio mobilumo analizė, jos dinamikos fiksavimas / nefiksavimas leidžia visapusiškiau įvertinti visuomenės modernėjimo procesą, dvasininkų vietą jame, papildo dvasininkų luomo funkcionavimo visuomenėje po 1863–1864 m. sukilimo vaizdą.

Augantis socialinis mobilumas rodo modernios visuomenės formavimąsi, nors yra tik vienas iš daugelio šį procesą charakterizuojančių parametrų. Romos katalikų dvasininkų luomo socialinio mobilumo raiškos galimybės Rusijos imperijoje po 1863–1864 m. sukilimo negalėtų patvirtinti modernios visuomenės formavimosi prielaidos.

Gregory L. Freezas teigė, kad Rusijos valstybinė švietimo, socialinė politika rūpinosi didesniu socialiniu mobilumu¹⁵³, ir tai pastebėtume XIX a. 7 dešimtmečio reformose, ardžiusiose stačiatikių dvasininkų luomo uždaramą. Tačiau Romos katalikų dvasininkus valdžia vertino labiau politinėmis, o ne socialinėmis kategorijomis, suvokė šio luomo formavimosi specifiką, todėl jo socialinio mobilumo neskatino, siekė jį kontroliuoti, labiau rūpinosi šio luomo narių socialine laikysena, elgsena.

Literatūra

BALKELIS, T. *Moderniosios Lietuvos kūrimas*, iš anglų kalbos vertė Ž. Bieliauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.

GREGORY, L. F. *The Parish Clergy in Nineteenth-Century Russia. Crisis, Reform, Counter-Reform*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1983.

GRICKEVIČIUS, A. Kauno kunigų seminarija 1866–1870 metais, in *Logos*, 80, 2014 liepą–rugsėjis, p. 129–142.

Ks. JEMIELITY, W. Mianowanie i przenoszenie księży w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym, in *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 34, z. 4, 1987, s. 37–84.

Ks. JEMIELITY, W. Obsada stanowisk kościelnych w Królestwie Polskim do powstania styczniowego, in *Prawo Kanoniczne*, 43, nr. 3–4, 2000, s. 351–385.

Ks. JEMIELITY, W. Rezydencja duchownych w Królestwie Polskim, in *Prawo Kanoniczne*, 44, nr. 3–4, 2001, s. 185–205.

JOVAIŠA, L. Vyskupas, in *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas ir kt., Vilnius: Aidai, 2001, p. 763–784.

JUČAS, M. Patronato teisė LDK. Jos reikšmė kultūros ir religijos srityse, in *Kultūros barai*, 1993, nr. 5, p. 54–56.

JUČAS, M. Lietuvių parapijų fundacijos XV–XVIII a. (Vilniaus vyskupija), in *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, 2005, t. 26, p. 13–44.

JUČAS, M. *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2007.

KAELBLE, H. Social Mobility, in *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*, ed. P. N. Stearns, NY: Charles Scribner's Sons, 2001, p. 19–26.

KAMUNTAVIČIENĖ, V. *Katalikų bažnyčios ir visuomenės santykiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. antroje pusėje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008.

KAMUNTAVIČIENĖ, V.; ŠINKŪNAITĖ, L. *Apytalaukio parapija: mikrobendruomenės istorija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2012.

KRISAŅ, M. *Chłopi wobec zmian cywilizacyjnych w Królestwie polskim w drugiej połowie XIX – początku XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2008.

KUBICKI, P. *Bajownicy kapłani*, t. 1, część druga, Sandomierz, 1936.

Lietuvos istorija. t. 8, d. 1, BAIRAŠAUSKAITĖ, T.; MEDIŠAUSKIENĖ, Z.; MIKNYS, R. *Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011.

¹⁵³ Г. Л. Фриз, Сословная парадигма и социальная история России; *Американская русистика. Вехи историографии последних лет. Императорский период*, Самара, 2000, с. 162.

MERKYS, V. *Motiejus Valančius, tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

MERKYS, V. Vilniaus vyskupijos katalikų parapijų vertimas stačiatikių parapijomis ir jo tautiniai padariniai, in *Lituanistica*, nr. 3, 2003, p. 5–11.

MERKYS, V. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius: Versus Aureus, 2006.

PETKEVIČIUS, E. kun. Katalikų Bažnyčios teisinė padėtis 1863–1904 m. Lietuvoje, in *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, t. 27, Vilnius, 2005, p. 141–192.

PRAŠMANTAITĖ, A. *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.

PRAŠMANTAITĖ, A. Archyviniai šaltiniai XIX a. Lietuvos katalikų dvasininkijos socialinės raidos tyrimams: tarnybos lapai, in *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, t. 37, Vilnius, 2013, p. 41–64.

Prawo kanoniczne krótko zebrane przez Adama Stanisława Krasieńskiego Biskupa Wileńskiego Ś. Teologii Doktora, Wilno, 1861.

PREJS, R. OFMCap. *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864–1918. Studium prozopograficzne*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.

STAKAUSKAS, J. *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003

STALIŪNAS, D. *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

ŠENAVIČIENĖ, I. *Dvasininkija ir lietuviybė. Katalikų bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.

VĖBRA, R. Nacionalinės inteligentijos formavimasis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje, *Istorija*, Vilnius, 1965, t. 7, p. 95

VĖBRA, R. *Lietuvių visuomenė XIX a. antrojoje pusėje*, Vilnius: Mokslas, 1990.

VORGRIMLER, H. *Naujasis teologijos žodynas*, Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003.

ŽALTAUSKAITĖ, V. Luomas ir etniškumas dvasininkų rengimo reformų projektuose: XIX a. paskutiniai dešimtmečiai, in *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, t. 20, 2002, p. 197–213.

ŽALTAUSKAITĖ, V. Rusijos–Apaštalo Sosto santykių pokyčiai XIX a. paskutiniais dešimtmečiais, in *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, t. 23, 2003, p. 213–228.

ŽALTAUSKAITĖ, V. Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės valdžios retorikoje ir praktikoje. (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš. – XX a. pradžioje) (str. I dalis), in *Lietuvos istorijos metraštis 2011-2, 2012*, p. 69–80.

ŽALTAUSKAITĖ, V. Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės valdžios retorikoje ir praktikoje. (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš. – XX a. pradžioje) (tęsinys), in *Lietuvos istorijos metraštis 2012-1, 2013*, p. 81–102.

ŽALTAUSKAITĖ, V. Pasaulietinių dalykų – rusų kalbos, literatūros, tėvynės istorijos ir geografijos – mokymas dvasininkų rengimo įstaigose (XIX amžiaus antroji pusė), in *Archivum Lithuanicum*, t. 15, 2013, p. 293–330.

ŽALTAUSKAITĖ, V. Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijose (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios), in *Lietuvos istorijos metraštis 2013-2*, 2014, p. 117–141.

ŽALTAUSKAITĖ, V. „Matyti mane kunigu“. Katalikų dvasininko karjera: motyvai pasirinkti ir galimybės realizuoti XIX a. antroje pusėje, in *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37, 2014, p. 91–107.

WODZIANOWSKA, I. *Rzymskokatolicka akademia w Petersburgu [1842–1918]*, Lublin: Towarzystwo naukowe KUL, 2007.

ГРЕГОРИ, Л. Ф. Сословная парадигма и социальная история России, in *Американская русистика. Вехи историографии последних лет. Императорский период*, Самара: Самарский университет, 2000, с. 121–162.

ДОЛБИЛОВ, М. *Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*, Москва: Новое литературное обозрение, 2010.

ЖАЛТАУСКАЙТЕ, В. Имперская власть и Римско-католические духовные семинарии после 1863 г., in *Ab Imperio*, nr. 4, 2012, с. 157–180.

МИРОНОВ, Б. *Социальная история России*, т. 1, Санкт Петербург: Дмитрий Буланин, 1999.

SOCIAL MOBILITY OF THE ROMAN CATHOLIC CLERGY (FROM THE END OF THE JANUARY UPRISING TO THE EARLY 20TH CENTURY)

Summary

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

The estate of the Roman Catholic clergy in the Russian Empire of the 19th century was a social structure characterized by a peculiar social mobility of its representatives. The said mobility was conditioned by the tradition of the Church and regulated by the legislation of the state.

The goal of this research is to analyse the social mobility related possibilities for the representatives of the Roman Catholic clergy and factors influential of such mobility in the period from the end of the January Uprising (1863–1864) to the early 20th century. The research covers the dioceses of Vilnius and Samogitia (Telšiai)¹.

It has been ascertained that the attitude of the secular authorities towards the Catholic Church and its clergymen, which showed through during the January Uprising, had an effect on the situation of the clergy. Already before the Uprising the social mobility of the clergy was regulated not only by the church, but also by secular authorities. After the Uprising, the government sought to take over control of the factual formation of the class and social mobility of its representatives. Local authorities imple-

¹ The dual name of the Diocese (and seminary) of Samogitia (Telšiai) was recorded in the agreement between the Apostolic Throne and Russia of 1847. When in 1865 the seminary was relocated from Varniai to Kaunas, its name was retained. Please note that the name utilized in the source has been retained in the footnotes. V. Ž.

mented the said tasks by means of administrative orders. The latter either partially echoed the laws or delegated the function of control to the highest administrative power. Certain changes in the policy pursued by the secular authorities and measures regulating the social mobility of the clergy may be detected in the period before the beginning of the 20th century, however, both – the local and the central government retained their attitude towards the control of the social mobility.

Notwithstanding, the trend of democratization of the Roman Catholic clergy, which gained prominence in the second half of the 19th century and became obvious in the last decades of the century, cannot be directly associated with the deliberate policy pursued by the government. The government placed little credit in the lower classes and did not encourage their representatives to become clergymen. However, a constant increase in the numbers of townspeople and peasants rather than noblemen entering the class of the clergy was observed. The former viewed the option as a possibility to ascend to a higher social status, tax immunity and exemption from military service. We lack contextual research of the religious culture of the society, however, it can be stated that a decrease in the calling for priesthood in the social environment of the traditional elite – the nobility – was observed.

Due to the hierarchical structure of the Church there were different social groups inside the clergy and changes in the status of clergymen. Pursuant to the teaching of the Church, assignment of a clergyman to a place of service is a part of the bishop's pastoral activities and expression of his concern with proper care of the needs of the congregation. Secular authorities also had aspirations to control the social mobility of clergymen and their career opportunities. Already in the first half of the 19th century, following the abolishment of the right of patronage, the state took over the rights of the patrons of Catholic and Greek Catholic Church, whereas the rights of the bishop were not extended. The bishop could assign a clergyman to a position in a parish or another benefice only after agreeing his candidacy with the governorate's administration and conducting the reliability screening. After the Uprising, the Governor General himself became involved in the bureaucratic control.

In the openings stages of the research we made an assumption that the analysis of the social mobility of the clergy and the recording/non-recording of its dynamics allows a more thorough assessment of modernization processes in a society as well as the status of the clergy in this process and supplements the picture pertaining to the functioning of the clergy in the society after the January Uprising. The increasing social mobility is an indicator of the formation of the modern society, though it is only one among multiple other parameters characterizing the said process. Possibilities for the social mobility of the Roman Catholic clergy in the Russian Empire after the January Uprising could not support the assumption regarding the formation of the modern society.

Gregory L. Freeze claims that Russia's national educational and social policy encouraged social mobility² which is obvious in the reforms of the 1860s aimed at eroding the seclusion of the Orthodox clergy. However, the government's attitude towards the Roman Catholic clergy was based more on political rather than social categories, it perceived the peculiarity of the formation of this class and thus did not incite its social mobility, focusing on the social bearing of its members and striving to control it instead.

Gauta 2014 m. gruodžio mėn.

²Г. Л. Фриз, Сословная парадигма и социальная история России, *Американская русистика. Вехи историографии последних лет. Императорский период*, Самара, 2000, с. 162.

Vilma Žalutskaitė – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotoja. Mokslinių interesų kryptis – sociokultūrinė Katalikų Bažnyčios ir Romos katalikų dvasininkų situacija modernios Lietuvos kūrimosi procese XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108.

El. paštas: vilsimas@gmail.com